

RIIGIKOHUS
♦♦♦♦♦♦♦♦

ÕIGUSTEABE- JA KOOLITUSOSAKOND

Psüühikahäirega isiku kinnisesse asutusse paigutamine

Riigikohtu praktika ülevaade

Kätlin Piho

analüütik

Tartu

2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. RIIGIKOHTU PRAKTIKA.....	4
1.1. PÕHISEADUSLIK ALUS.....	4
1.2. MENETLUSE ESE	4
1.3. REGULATSIOONI KOHALDATAVUS	5
1.4. MATERIAALÕIGUSLIKUD EELDUSED	6
1.4.1. Raske psüühikahäire.....	7
1.4.2. Ohtlikkus	8
1.4.3. Muude abinõude ebapiisavus või kasutamise võimatus.....	10
1.5. ESIALGNE ÕIGUSKAITSE	11
1.6. ESINDAJA MÄÄRAMINE.....	13
1.7. ISIKU ÄRAKUULAMINE.....	15
1.8. TEISTE ISIKUTE ÄRAKUULAMINE.....	15
1.9. EKSPERTIIS.....	16
1.10. RAVI KOHALDAMINE	19
1.11. PAIGUTAMISE TÄHTAEG	21
1.12. KINNISESSE ASUTUSSE PAIGUTAMISE PEATAMINE	22
1.13. MÄÄRUSE TEATAVAKSTEGEMINE JA JÕUSTUMINE	23
1.14. MÄÄRUSKAEBUSE ESITAMINE	24
KOKKUVÕTE	26

SISSEJUHATUS

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 533 lg 1 kohaselt lahendatakse hagita menetluses järgmisi isiku kinnisesse asutusse paigutamise asju:

- 1) psüühiliselt haige isiku paigutamine tema tahteta või tahte vastaselt psühhiaatriaiglasse või hoolekandeesutusse koos vabaduse võtmisega ja talle haiglaravi kohaldamine;
- 2) nakkushaige paigutamine tema nõusolekuta haiglasse ja talle haiglaravi kohaldamine, kui see on vajalik eriti ohtliku nakkushaiguse leviku tõkestamiseks;
- 3) muud seaduses sätestatud kinnisesse asutusse paigutamise asjad (nt alaealise isiku kinnisesse lasteasutusse paigutamine).

Käesolev Riigikohtu praktika ülevaade käsitleb TsMS § 533 lg 1 p-s 1 sätestatud paigutamist tahteta või tahte vastaselt psühhiaatriaiglasse või hoolekandeesutusse koos vabaduse võtmise ja haiglaravi kohaldamisega. Ülevaade ei sisalda praktikat alaealise kinnisesse lasteasutusse paigutamisest ega nakkushaige paigutamisest nõusolekuta haiglaravile.

TsMS § 533 lg 1 p 1 järgi on isikut võimalik psühhiaatriaiglasse paigutada nii tema tahteta kui ka tahte vastaselt koos vabaduse võtmise ja talle haiglaravi kohaldamisega. Viidatud säte reguleerib nii olukordi, kus isik ei ole enda psühhiaatriaiglasse paigutamise nõus (on sellele vastu), kui ka olukordi, kus ta ei ole võimeline oma tahet väljendama. Psühhiaatrilise abi seaduse kontekstis kasutatakse tahtest olenematu ravi mõistet. Ülevaate autori hinnangul käivad Riigikohtu lahendites väljendatud seisukohad nii olukorra kohta, kus isik on paigutatud kinnisesse asutusse tema tahteta, kui ka olukorra kohta, kus isik on paigutatud kinnisesse asutusse tema tahte vastaselt. Seega kasutatakse ülevaates termineid tahtevastane ravi ja tahteta ravi ning tahtest olenematu ravi sünonüümidenä.

Ülevaates kasutatakse TsMS § 533 kinnisesse asutusse paigutamise menetluse puhul mõistet korraline menetlus. TsMS § 534 reguleerib võimalust paigutada isik kinnisesse asutusse ka esialgse õiguskaitse korras. Esialgse õiguskaitse rakendamise menetluses on teatud erinevused isiku kinnisesse asutusse paigutamise korralise menetlusega. Ülevaates on eristatud seisukohad, mis käivad ainult esialgse õiguskaitse menetluse kohta.

Ülevaates kasutatud Riigikohtu praktika on seisuga 01.11.2020.

Vaatamata sellele, et tegemist on Riigikohtu praktika ülevaatega, tuleb silmas pidada, et Riigikohus võtab õiguslikke seisukohti üksnes kohtulahendites. Ülevaates esitatu ei ole võrdsustatav Riigikohtu lahendites väljendatud seisukohtadega.

1. RIIGIKOHTU PRAKTIKA

1.1. PÕHISEADUSLIK ALUS

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 20 lg 2 ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) art 5 lg 1 sätestavad ammendava loetelu juhtumitest, millal võib isikult vabaduse võtta. Isikuvabadust saab piirata üksnes ranges kooskõlas seadusega, lähtudes põhiseaduses ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis ettenähtud põhimõtetest, seejuures tuleb isikult vabaduse võtmise aluseid seaduses mõista pigem kitsendavalt.¹

Viidates Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikale, on Riigikohtu üldkogu leidnud, et üksnes vabaduse võtmise aluste **kitsas tõlgendamine** kooskõlas EIÕK art 5 eesmärgi ja mõttega kaitseb igäüht meelevaldse vabadusevõtmise eest, ning PS § 20 lg 2 ei tohi tõlgendada laiendavalt põhiõiguse kandja kahjuks. See tähendab, et PS § 20 lg-s 2 sätestatud vabaduse võtmise aluste erinevate tõlgenduste seast tuleb valida see, mis võimaldab kõige väiksemat sekkumist vabadusse.²

EIK praktikas on välja kujunenud, et ebaterve psüühika (*unsound mind*) konstateerimiseks EIÕK art 5 lg 1 teise lause lit e tähenduses peab olema täidetud kolm tingimust (nn **Winterwerpi kriteeriumid**):

- 1) usaldusväärset peab olema tõendatud, et isikul on ebaterve ehk haige psüühika (mis tingib objektiivse meditsiinilise ekspertiisi korraldamise vajaduse);
- 2) vaimse häire iseloom ja sügavus peab olema selline, et see õigustab vabaduse võtmist;
- 3) kinnipidamise jätkumine on õigustatud üksnes niikaua, kuni vaimuhäire kestab.³

Nimetatud kriteeriume on EIK kasutanud järjepidevalt ning nende alusel kontrollinud, kas psüühikahäiretega isiku kinnisesse asutusse paigutamine ja temalt vabaduse võtmine on toimunud kooskõlas EIÕK-ga.⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegium on leidnud, et PS § 20 lg 2 p 5 saab sisustada samade kriteeriumide alusel. Lisaks nõuab PS § 20 lg 2 p 5 kriteeriumina isiku endale või teistele ohtlikkuse tuvastamist, st põhiseadus esitab isiku kinnipidamisele vähemalt eelduslikult kõrgemad nõuded kui EIÕK.⁵

1.2. MENETLUSE ESE

Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse ese on piiratud eelkõige hinnangu andmisega, kas isiku suhtes on vaja kohaldada **kinnisesse asutusse paigutamise abinõud**, mh nii vabaduse võtmise kui ka ravi osas. Seda kontrollib maakohus ja see saab olla ka ringkonnakohtus lahendatava määruskaebuse ese. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse ese ei ole kohtu loata toimunud vabaduse võtmise ega selle käigus ohjeldusmeetmete rakendamise või tahtevastase ravi kontroll.⁶

Maakohtu kontrolli **ese ei ole**, kas ja millises ulatuses võib isikut olla juba eelnevalt tahtevastaselt kohtu loata kinni hoitud ega isikule ka nt ebaseadusliku kinnipidamise eest

¹ RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 15; RKTkm 07.05.2014, [3-2-1-33-14](#), p 13.

² RKÜKo 21.06.2011, [3-4-1-16-10](#), p 79.

³ EIKo 24.10.1979, 6301/73 Winterwerp vs. Madalmaad, p 39.

⁴ Nt EIKo 03.07.2012, 34806/04, X vs. Soome, p 149; EIKo 10.06.2016, 6281/13, Petschulies vs. Saksamaa, p 59.

⁵ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 34.

⁶ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 27.

hüvitise väljamõistmine. Arvestades menetluse kiireloomulisust juba kinni peetud isiku õiguste kiireks tagamiseks, ei oleks see ka mõistlik. Isegi kui isikut on eelnevalt ebaseaduslikult (eelkõige kohtu loata liiga kaua) kinni peetud, võivad tema kinnisesse asutusse paigutamise eeldused olla ikkagi täidetud ja eelneva vabaduse võtmise ebaseaduslikkus ei välista maakohtu määruse tegemist isiku kinnisesse asutusse paigutamise kohta. Pealegi ei saa see menetlus kohalduda isiku tahtevastase ravi seaduslikkuse kontrollimiseks, kui taotluse esitamiseks pädev isik taotlust kohtule ei esitagi. Seega ei saa isik esitada tsiviilkohtumenetluses hagita menetluses maakohtule avaldust tuvastamaks tema kohtuvälise kinnipidamise ebaseaduslikkust. TsMS § 543 teise lause järgi saab ta taotleda ringkonnakohtult (tagantjärele) üksnes maakohtu määruse õigusvastasuse tuvastamist. Kohtulahendita toimunud riigipoolse kinnipidamise ja tahtevastaselt ravi toimumise (kui sellise, mitte ravi kvaliteedi) või ohjeldusmeetmete haldustoimingute õiguspärasuse saab isik avalik-õiguslikust suhtest tulenevalt vaidlustada halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 4 lg 1 järgi **halduskohtus**. Ka vangistusseaduse alusel kohaldatavate abinõude seaduslikkuse kontroll on sama sätte järgi halduskohtu pädevuses.⁷

Halduskohtumenetluses on isikul ka õigus nõuda hüvitist aluseta vabaduse võtmisega tekitatud kahju eest riigivastutuse seaduse (RVastS) alusel. Sellisele hüvitisele viitab otsesõnu ka EIÕK art 5 lg 5. Seadusvastane isiku nõusolekuta tema kehalise puutumatus rikkumine tahtevastase ravimite manustamise teel võib olla hinnatav ka õigusvastase kahju tekitamisena ning avalik-õiguslikus suhtes toimununa saab ka see olla riigivastutuse alus (RVastS § 12). Hüvitist saab isik ka sel juhul nõuda halduskohtus.⁸

Kontrollides isiku kinnisesse asutusse paigutamise kohta tehtud maakohtu määrust, ei saa ringkonnakohus hinnata, kas maakohus jättis isiku ennetähtaegse vabastamise kohta nõutava määruse tegemata või mitte. Lisaks ei saa sellise määruse tegemata jätmise vähemasti üldjuhul isiku õigusi rikkuda, st tal võib puududa sellise määruse tegemata jätmise vaidlustamiseks ka õiguslik huvi. Küll saab ringkonnakohus hinnata, kas maakohtu määratud kinnisesse asutusse paigutamise tähtaeg oli liiga pikk.⁹

1.3. REGULATSIOONI KOHALDATAVUS

TsMS 54. peatükk käsitleb isiku kinnisesse asutusse paigutamise ja sealt vabastamise korda. Kui isikut ei ole paigutatud kinnisesse asutusse kohtumääruse alusel ja ta ei viibi ööpäevaringsel erihooldusteenusel tahte vastaselt, ei ole kohtul alust lahendada TsMS § 539 järgi kinnisesse asutusse paigutamise lõpetamise avaldust ega isiku kinnisesse asutusse paigutamist lõpetada. Isikule vabatahtlikult osutatavate sotsiaalteenuste (nt hoolekandeesutuses ööpäevaringse erihooldusteenuse) lõpetamist TsMS ette ei näe.¹⁰

Vanglas **kinnipeetavale** isikule tahtest olenematu vältimatu psühhiaatrilise abi osutamiseks tuleb isiku paigutamisel tahtevastasele ravile juhendada tsiviilkohtumenetluse seadustikus kinnisesse asutusse paigutamise sätetest ja psühhiaatrilise abi seaduse (PsAS) tahtest olenematu vältimatu psühhiaatrilise abi osutamise sätetest. Kuigi kinnipeetavalt on vabadus juba võetud, tähendab tema tahtevastane paigutamine vangla meditsiinosakonda ja tahtevastase ravi kohaldamine tema vabaduse ja isikupuutumatus tavapärasest (arvestades ka vanglas lubatavaid täiendavaid piiranguid) intensiivsemat riivet. Sellise menetluskorra järgimisega on tagatud vähemalt eelduslikult ka isiku põhiõiguste parem kaitse. Tagatud on abinõu rakendamise (eelnev) kohtulik kontroll ja asjatundja arvamuse saamine isiku seisundi kohta.

⁷ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 28.

⁸ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 30.

⁹ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 31.

¹⁰ RKTkm 11.03.2020, [2-13-70131/109](#), p 19.

Lisaks kuulatakse isik ja tema lähedased ära ning riik tagab isikule esindaja. See tähendab, et olemuslikult avalik-õiguslik küsimus (riik kohaldab isiku vabadust täiendavalt piiravaid meetmeid ja tahtevastast ravi) lahendatakse tsiviilkohtumenetluses maakohtus hagita menetluse korras (TsMS § 475 lg 1 p 6, § 533 lg 1 p 1). Asja ei ole pädev lahendama halduskohus, kuna tegemist on seaduses ette nähtud eraldi menetluskorraga HKMS § 4 lg 1 mõttes.¹¹

Vangla meditsiiniosakonda saab lugeda menetluses kinniseks asutuseks TsMS § 533 lg 1 p 1 mõttes ja haigla psühhiaatriaosakonnaks PsAS §-de 11 ja 13 mõttes. Vangla meditsiini-osakonna juhatajat saab lugeda haigla pea- või ülemarstiks PsAS § 13 lg 1 mõttes.¹²

1.4. MATERIAALÕIGUSLIKUD EELDUSED

Alused psüühikahäirega täis- ja alaealise isiku paigutamiseks **psühhiaatria**haiglasse tulenevad psühhiaatrilise abi seadusest. PsAS § 11 lg 1 järgi võetakse isik tema enda või tema seadusliku esindaja nõusolekuta vältimatu psühhiaatrilise abi korras ravile haigla psühhiaatriaosakonda või jätkatakse ravi, tema tahtest olenemata, ainult **järgmiste asjaolude koosesinemise** korral:

- 1) isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida;
- 2) haiglaravita jätmisel ohustab isik psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut;
- 3) muu psühhiaatriline abi ei ole küllaldane.

Alused psüühikahäirega täisealise isiku paigutamiseks tema nõusolekuta **hoolekandea**asutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama tulenevad sotsiaalhoolekande seadusest (SHS). SHS § 105 lg 1 järgi paigutatakse täisealine isik hoolekandeaasutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama tema nõusolekuta, kui esinevad **kõik järgmised asjaolud**:

- 1) täisealisel isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida;
- 2) täisealine isik on endale või teistele ohtlik, kui ta jäetakse paigutamata hoolekandeaasutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama;
- 3) varasemate abimeetmete rakendamine ei ole osutunud küllaldaseks või muude abimeetmete kasutamine ei ole võimalik.

Kuna seaduses on sätestatud sarnased alused isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks nii SHS § 105 kui ka PsAS § 11 alusel, saab mõlemal juhul lähtuda ka teise juhtumi kohta kujunenud kohtupraktikast.¹³

Kuigi SHS § 105 lg-s 1 ja PsAS § 11 lg-s 1 sätestatud eeldused isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks on sarnased, on nende asutuste ja seal osutatavate **teenuste iseloom erinev**. Hoolekandeaasutus on SHS § 4 p 2 kohaselt sotsiaalteenust osutav asutus. Nagu eespool märgitud, paigutatakse SHS § 105 lg 1 alusel isik hoolekandeaasutusse ööpäevaringset erihooldusteenust saama. SHS § 100 lg 1 järgi on ööpäevaringne erihooldusteenus täisealise isiku ööpäevaringne hooldamine ja arendamine koos majutuse ja toitlustamisega, et tagada teenust saava täisealise isiku iseseisva toimetuleku säilimine ja suurenemine ning turvaline elukeskkond teenuse osutaja territooriumil.¹⁴

¹¹ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 24.

¹² RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 25.

¹³ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 36; RKTkm 07.05.2014, [3-2-1-33-14](#), p 13.

¹⁴ RKTkm [2-16-10435/138](#), p 16; RKKkm [1-10-8154/359](#), p 13.

Olenemata sellest, kas erihooldusteenust osutatakse isiku nõusolekul või ilma selleta, **ei tohi erihooldusteenuse saajat tahtevastaselt ravida**. Tahtest olenematu psühhiaatriline ravi, sh tahtevastane ravimite manustamine on käsitatav tervishoiuteenusena, mille osutamist reguleerib võlaõigusseadus (VÕS). Sotsiaalhoolekande seadusest ei tulene hoolekandeesutusele õigust osutada seal viibivale isikule tahtevastast ravi. Kui kohtu hinnangul on täidetud kinnisesse asutusse paigutamise eeldused ning isik vajab tahtest olenematut psühhiaatrilist abi, tuleb ta paigutada ravile haigla psühhiaatriaosakonda.¹⁵

PsAS § 11 lg 1 alusel võetakse isik haigla psühhiaatriaosakonda ravile vältimatu psühhiaatrilise abi korras. **Psühhiaatriline abi** hõlmab PsAS § 2 p 2 järgi psüühikahäirete diagnostikat, psüühikahäirega isiku ravi ja taastusabi ning psüühikahäireid ennetavat tegevust. PsAS § 6 lg 2 järgi annavad psühhiaatrilist abi sellekohase tegevusloaga raviasutused, arstid ja muud spetsialistid. Psühhiaatrilise abi osutamine on seega tervishoiuteenus tervishoiuteenuste korraldamise seaduse § 2 lg 1 tähenduses. Eelnevast järeldub, et psüühikahäirega isik paigutatakse psühhiaatriahaiglasse ravi eesmärgiga.¹⁶

TsMS § 533 lg 1 p 1 järgi paigutatakse psüühiliselt haige isik tema tahteta või tahte vastaselt nii psühhiaatriahaiglasse kui ka hoolekandeesutusse isiku elukohajärgse valla- või linnavalitsuse avalduse alusel. Seega on korralise menetluse raames kinnisesse asutusse paigutamise algatamise eeldus isiku elukohajärgse valla- või linnavalitsuse vastav avaldus. Pärast menetluse algatamist kohaldub TsMS § 477 lg-st 5 tulenev üldine põhimõte, mille kohaselt ei ole kohus hagita asja läbivaatamisel seotud menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega ja nende hinnanguga asjaoludele, kui seadusest ei tulene teisiti. Sellest tuleneb, et maakohus **ei ole** avalduse läbivaatamisel **seotud** avalduses esitatud **taotlusega** paigutada isik just **kindlat liiki** kinnisesse asutusse ega avalduse esitaja hinnanguga selle kohta, kas isik tuleb paigutada hoolekandeesutusse või psühhiaatriahaiglasse. Alles menetluse käigus, sh kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi põhjal, võib kohus jõuda veendumusele, kas isikule on sobiv kinnine hoolekandeesutus või psühhiaatriahaigla, arvestades nende asutuste erinevat olemust ja eesmäärke ning neis osutatavaid teenuseid.¹⁷

1.4.1. Raske psüühikahäire

PsAS § 11 lg 1 p 1 ja SHS § 105 lg 1 p 1 järgi on isiku tahtevastase psühhiaatriahaiglasse või hoolekandeesutusse paigutamise esmane eeldus isiku raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida. Seega on kohtul vaja tuvastada **kolm asjaolu**:

- 1) isikul on psüühikahäire;
- 2) see psüühikahäire on raske;
- 3) see psüühikahäire piirab isiku võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida.¹⁸

Riigikohus on selgitanud, et isiku koostööst keeldumisega ei saa põhjendada psüühikahäire olemasolu. Isikul ei ole koostöökohustust talle psüühikahäire diagnoosi panemiseks ja ta ei pea tõendama endal psüühikahäire puudumist ning kõik kahtlused tuleb lugeda isiku kasuks, st lugeda, et psüühikahäiret ei ole tuvastatud. Hoolimata koostöö puudumisest peab psühhiaater

¹⁵ RKTkm nr [2-18-5670/52](#), p-d 18–18.4.

¹⁶ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p 17; RKTkm 03.10.2007, [3-2-1-83-07](#), p 17. Psühhiaatriahaigla ja hoolekandeesutuse eristamise kohta vt ka RKTkm 02.03.2007, [3-2-1-145-06](#), p-d 16 ja 17.

¹⁷ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p 17.

¹⁸ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 38.

ja seejärel kohus isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks tuvastama, et isikul esineb just selline raske psüühikahäire, mis annab aluse paigutada ta kinnisesse asutusse.¹⁹

Kohtu roll ei ole tingimusteta nõustuda talle esitatud avalduses antud seisukohaga psüühikahäire kohta, vaid see tuleb nõuetekohaselt tuvastada. Avaldaja ja avaldusele lisatud arstide arvamus psüühikahäire kohta ei ole kohtule siduvad, vaid üks osa tõenditest, mida kohus peab koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima.²⁰

1.4.2. Ohtlikkus

Teiseks eelduseks on isiku ohtlikkus. Ohtlikkuse kriteerium on sätestatud nii PS § 20 lg 2 p-s 5, PsAS § 11 lg 1 p-s 2 kui ka SHS § 105 lg 1 p-s 2.

PsAS § 11 lg 1 p 2 kohaselt tuleb isik paigutada ravile, kui haiglaravita jätmisel ohustab isik psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut. SHS § 105 lg 1 p 2 kohaselt paigutatakse täisealine isik ööpäevaringsele erihooldusteenusele, kui ta on endale või teistele ohtlik ilma seda teenust saamata.

Kuna kinnisesse asutusse paigutamisel piiratakse oluliselt isiku põhiõigusi, eeldab see, et isik võib olla tegelikult ohtlik endale või teistele. Ainuüksi isikule pandud psühhiaatriline diagnoos ei tähenda veel isiku ohtlikkust kinnisesse asutusse paigutamise eeldusena. Ohtlikkust kui isiku kinnisesse asutusse paigutamise eeldust tuleb **alati analüüsida eraldi**.²¹ Lisaks ei saa isikult võtta vabadust põhjusel, et ta on teistele ebameeldiv või tülikas, mh kui ta näeb ümberringi vaid oma õiguste rikkumist ning väljendab seda avalduste ja kaebustega. Seda isegi siis, kui tegemist võib olla tajuhäire või muude psüühiliste probleemidega isikuga. Kellegi kinnipidamine ainuüksi põhjusel, et tema vaated või käitumine lahknevad ühiskonnas valitsevatest normidest, ei ole EIÖK-ga kooskõlas.²²

Isiku **tegelik ohtlikkus** tuleb konkreetselt tuvastada. Isiku ohtlikkus väljendub eelkõige füüsilises ohus tema enda või teiste isikute elule või tervisele, mh kalduvuses vägivallale või suitsiidile.²³ Riigikohus on rõhutanud, et isiku ohtlikkust enda või teiste elule, tervisele või julgeolekule tuleb hinnata **kõrgendatud standardite** kohaselt ning ohtlikkust ei saa põhjendada üldise isiku käitumist iseloomustava omadusena. Ohtlikkus tuleb analüüsida igal konkreetsel juhtumil eraldi ning tuvastada ohtlikkus lähituleviku mõttes väga piiratud ajalise distantsiga. See tähendab, et isik võib kõige lähemas tulevikus muutuda ohtlikuks ning isiku ohtlikkus lähitulevikus on pigem kindel kui tõenäoline.²⁴ Ka eksperdiarvamuses ei või piirduda üldise konstateeringuga isiku ohtlikkuse kohta, iseäranis iseendale, vaid tuleb põhjendada, milles võib ohtlikkus väljenduda. **Ekspertiarvamus** isiku ohtlikkuse kohta **ei ole kohtule siduv**.²⁵

Kohus ei saa enda arvamuse põhjendamisel tugineda üksnes eksperdiarvamusele, vaid peab seda koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima ja hindama.²⁶ Kui eksperdiarvamusest ei nähtu, millel asjatundja järeldus põhineb, võib kohus lasta vajadusel arvamust täpsustada ja

¹⁹ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 38.2.

²⁰ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 38.3; RKTkm 10.10.2007, [3-2-1-81-07](#), p 11.

²¹ RKTkm 10.10.2007, [3-2-1-81-07](#), p 11.

²² RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 70. EIKo 24.10.1979, 6301/73 Winterwerp vs. Madalmaad, p 37.

²³ RKTkm 30.04.2013, [3-2-1-44-13](#), p 14; RKTkm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 14; RKTkm 02.03.2007, [3-2-1-145-06](#), p 19.

²⁴ RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 18; RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.

²⁵ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14, RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 39.2; RKTkm 03.10.2007, [3-2-1-83-07](#), p 13.

²⁶ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14; RKTkm 10.10.2007, [3-2-1-81-07](#), p 11; RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 38.3; RKTkm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 37.

täiendavalt põhjendada.²⁷ Ka rehabilitatsiooniplaani saab asjas tõendina hinnata, kuid tuleb arvestada, et rehabilitatsiooniplaani eesmärk ei ole põhjendada isiku ohtlikkust ega tema kinnisesse asutusse paigutamist.²⁸

Riigikohus on leidnud, et isiku ohtlikkuse tuvastamine ei eelda, et ta oleks juba jõudnud enda või teiste isikute elu või tervist kahjustada. Samas peab kohtutel olema konkreetsete asjaolude põhjal piisavalt alust arvata, et isik võib **lähitulevikus seda pigem kindlasti kui tõenäoliselt** teha.²⁹ Riigikohus on leidnud sedagi, et isiku suutmatus iseseisvalt oma elu korraldada ning ravimeid võtta ei tähenda tingimata tema ohtlikkust iseendale või teistele, kuid ohtlikkusele võib viidata puudulik haiguskriitika, kui isik ei saa aru oma haiguse tõsidusest.³⁰ Seega ainuüksi asjaolu, et isik ei nõustu raviga vabatahtlikult, ei ole piisav, et ohtlikkust jaatada.³¹

Hindamaks konkreetsete intsidentide põhjal isiku ohtlikkust, tuleb arvestada nende intsidentide toimumise konteksti ja asjaolusid, sh tõsidust, samuti tulevikus sarnaste tegude toimepanemise tõenäosust.³² Seejuures tuleb kohtul oma seisukohti põhjendada, sidudes need konkreetsete asjaoludega, ning kirjeldada, milles isiku ohtlikkus väljendub. Tuleb eristada, kas inimene on ohtlik endale või teistele, ning selgitada, milles ohtlikkuse prognoos seisneb (nt kas ja miks esineb reaalne oht õigusvastaste tegude toimepanemiseks, enesevigastamiseks vm). Ühtlasi tuleb kohtul põhjendada, miks nende tegude toimepanemise oht kaalub üles kinnisesse asutusse paigutamisel tekkiva põhiõiguste riive.³³

Sarnaselt SHS §-le 105 ja PsAS §-le 11 sätestab ka karistusseadustiku (KarS) § 86 psühhiaatrilise sundravi kohaldamise alusena isiku ohtlikkuse endale ja ühiskonnale. Seetõttu on isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse puhul ohtlikkuse sisustamisel asjakohane arvestada ka Riigikohtu **kriminaalkolleegiumi praktikaga** KarS § 86 kohaldamisel. Tsiiviilkolleegium on siiski möönnud, et isiku ohtlikkuse sisustamisel isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses ja kriminaalkohtumenetluses isiku suhtes psühhiaatrilise sundravi kohaldamisel on teatud erisusi.³⁴ Isiku ohtlikkus endale või teistele PsAS § 11 ja SHS § 105 tähenduses saab eelkõige väljenduda füüsilises ohus isiku enda või teiste isikute elule või tervisele, mh kalduvuses vägivaldale või suitsiidile. Seevastu kriminaalkolleegiumi praktika kohaselt võib ohtlikkus KarS § 86 lg 1 tähenduses väljenduda ka sellistes tegudes, mis pole suunatud pelgalt teiste inimeste elu või tervise, vaid ka muude karistusseadustikuga kaitstud õigushüvede kahjustamisele.³⁵ Lisaks on kriminaalkolleegium leidnud, et mõningad erisused on tuletatavad mh sellest, et tsiiviilkohtumenetluses võib vastava menetluse alustada ka siis, kui isik pole veel jõudnud teiste isikute elu või tervist kahjustaval viisil käituda.³⁶

Kriminaalkolleegium on leidnud, et ohtlikkuse hindamisel on tegu prognoosotsusega, mille kujundamisel tuleb muu hulgas arvestada isiku seniseid õigusvastaseid tegusid, tema käitumist ja diagnoositud psüühikahäire iseloomu. Selleks tuleb esmalt esitada eksperdile asjakohaseid küsimusi (nt kas ja miks võib eksperdi hinnangul, arvestades mh ekspertiisialusel diagnoositud häire raskust, pidada teda ohtlikuks ning milles see ohtlikkus väljendub või tulevikus võib väljenduda). Seejärel tuleb eksperdil ekspertiisiaktis kirjeldada nii diagnoosiga kaasnevaid ohutegureid kui ka seda, kuidas need väljenduvad ja tulevikus väljenduda võivad. Pärast seda

²⁷ RKTkm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 15.

²⁸ RKTkm 07.05.2014, [3-2-1-33-14](#), p 20.

²⁹ RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 18; RKTkm 14.02.2019, [2-15-3662/92](#), p 14.

³⁰ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.1; RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 18.

³¹ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.1; RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 41; RKKkm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 23.

³² RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.2.

³³ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.3; RKKkm 31.03.2017, [3-1-1-105-06](#), p 24.

³⁴ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14.

³⁵ RKKkm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 23.

³⁶ RKKkm 13.04.2016, [3-1-1-108-15](#), p 21; RKKkm 19.12.2012, [3-1-1-121-12](#), p 12.2.

saab kohus hinnata, kas eksperdi kirjeldatud võimalikud isiku käitumise ilmingud koostoimes teiste oluliste asjaoludega (nt menetlusaluse senine käitumine, talle omistatud õigusvastased teod, kohtumenetluses ilmnenu ning kohtuniku enda vahetu hinnang isiku seisundile) moodustavad piisava aluse väitmaks, et ta võib jätkuvalt põhjustada ohtu endale või teistele.³⁷

Tsiviilkolleegium on ka leidnud, et isiku kinnises asutuses viibimise perioodiline kontroll ja pikendamise otsustamine kaotaks mõtte, kui iga kord võetaks arvesse üksnes kaugemas minevikus toimunud samu sündmusi ega hinnataks üldse vahepeal toimunut ja isiku enda suhtumise võimalikku muutumist.³⁸ Kui avaldusest ei nähtu, kas isiku kinnisesse asutusse paigutamise pikendamine on vajalik ja millest järeldub, et isik võib olla lähitulevikus ohtlik, peab kohus hagita asjas ise asjaolud selgitama (TsMS § 5 lg 3). Sealjuures saab kohus vajadusel nõuda avaldajalt tõendite esitamist (TsMS § 477 lg 7 teine lause).³⁹

1.4.3. Muude abinõude ebapiisavus või kasutamise võimatus

Isiku kinnisesse asutusse paigutamise kolmas eeldus on muude vähem piiravamate meetmete kasutamise võimatus.

Isiku kinnisesse asutusse paigutamine on *ultima ratio* vahend, mistõttu see on põhjendatud vaid juhul, kui muud abinõud on osutunud ebapiisavaks või ei ole nende kasutamine võimalik. Kohtulahendis peab olema põhjendatud, miks ei ole isiku ohtlikkust endale või teistele võimalik vältida muul viisil kui kinnisesse asutusse paigutamise teel. Seejuures eeldab muude abinõude kasutamise võimatus, et neid ei ole võimalik kasutada **isikust endast tulenevate põhjuste** tõttu.⁴⁰

Esmajoones tuleks alternatiivse abimeetmena proovida isikule vajaliku ravi ja teenuste osutamist väljaspool kinnist asutust. Selleks, et võimaldada isikule psühholoogi või psühhiaatri abi, ei ole kinnisesse asutusse paigutamine vajalik. Asjaolu, et ööpäevaringsel hooldusteenusel viibimise korral ei ole sotsiaalhoolekande süsteemis vastavad teenused ettenähtavad ning isik saab selliseid teenuseid riiklikul rahastamisel üksnes kinnises asutuses, ei ole kinnisesse asutusse paigutamise aluseks.⁴¹

Näiteks asjaolu, et isik ei suuda iseseisvalt oma elu korraldada, ei tähenda iseenesest, et isik on ohtlik endale või teistele. Sotsiaalsete oskuste puudumine võib olla ohtlik, kui isik ei ole võimeline sotsiaalseid oskusi (taas)omandama. Isiku sotsiaalseks integreerimiseks ühiskonda on SHS-s loetletud hulk teisi meetmeid (nt majutamine, abistamine, toetamine, nõustamine), mille kohaldamist tuleb erihooldusteenusele paigutamise kõrval kaaluda.⁴²

Tsiviilkolleegium on leidnud, et kui puudutatud isiku ohtlikkus endale seisneb selles, et ta ei võta ravimeid ja kuritarvitab alkoholi, siis tuleks kohtutel esmajoones hinnata võimalusi motiveerida isikut väljaspool kinnist asutust ravimeid võtma, kusjuures abiks võib olla näiteks psühholoogi teenus. Ka alkoholile ligipääsu on võimalik piirata ning alkoholist võõrutamise ravi pakkuda väljaspool kinnist asutust. Üksnes põhjusel, et riik ei ole loonud piisavalt tõhusat süsteemi alkoholisõltlaste probleemide lahendamiseks ning nende toimetuleku toetamiseks, ei saa piirata isiku põhiõigusi kinnisesse asutusse paigutamiseega.⁴³

³⁷ RKKKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 23.

³⁸ RRTKm 30.04.2013, [3-2-1-44-13](#), p 16; RRTKm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 15.

³⁹ RRTKm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 15.

⁴⁰ RRTKm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 15.

⁴¹ RRTKm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 15.4.

⁴² RRTKm 02.03.2007, [3-2-1-145-06](#), p 19.

⁴³ RRTKm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 15.2. Vt ka sundravi kohaldamise kontekstis RKKKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 23.

Väär on seisukoht, et isiku suhtes saab kohaldada üksnes kas täielikku järelevalvet või ei saa tema suhtes üldse mingit järelevalvet rakendada. Näiteks on TsMS §-s 540 ette nähtud võimalus peatada isiku kinnisesse asutusse paigutamine, võimaldamaks tal tõestada, et ta suudab ette nähtud režiimi järgida ning olla endale ja teistele ohutu. Kohus võib TsMS § 540 lg 1 teise lause järgi seada isikule selleks kohustusi, mh ette näha perioodilise kontrolli või ravimite tarbimise.⁴⁴

1.5. ESIALGNE ÕIGUSKAITSE

Hagita menetluses saab esialgset õiguskaitset kohaldada üksnes seaduses sätestatud juhul (TsMS § 477¹ lg 1). Kinnisesse asutusse paigutamise menetluses on esialgse õiguskaitse võimalus sätestatud TsMS §-s 534. TsMS § 477¹ lg 2 esimene lause sätestab, et kui esialgse õiguskaitse kohaldamine on seaduse järgi võimalik, võib seda teha, kui on vaja olemasolevat olukorda või seisundit säilitada või ajutiselt reguleerida, kui seadusest ei tulene teisiti. Esialgse õiguskaitse rakendamine tuleb tihti lahendada ülimalt kiiresti pärast taotluse esitamist ja tegemist on oma olemuselt ajutise meetmega.⁴⁵

TsMS § 534 lg 5 kohaselt võib esialgset õiguskaitset rakendada **kuni neli päeva** alates isiku kinnisesse asutusse paigutamisest. TsMS § 534 lg 5 teise lause järgi võib pärast isiku enda ärakuulamist esialgse õiguskaitse tähtaega pikendada kuni 40 päevani, kui see on ilmselgelt vajalik ka psühhiaatri või muu pädeva arsti arvates. TsMS § 534 lg 5 teise lause mõte on, et esmalt rakendatakse esialgset õiguskaitset neljaks päevaks, seejärel vaatab psühhiaater või muu pädev arst isiku üle ning annab hinnangu, kas esialgset õiguskaitset on vaja pikendada. Kui esialgse õiguskaitse rakendamine neljaks päevaks on olnud tulemuslik, siis seda ei pikendata. Seega saab kohus esmalt otsustada isiku esialgse õiguskaitse korras kinnisesse asutusse paigutamise kuni neljaks päevaks ning edaspidi võib ta teha uue määruse esialgse õiguskaitse tähtaja pikendamise kohta, kui selgub, et pikem tähtaeg on siiski vajalik.⁴⁶

TsMS § 534 lg 2 teises lauses ette nähtud psühhiaatri või muu pädeva arsti arvamust ei asenda kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi määramine. Esialgse õiguskaitse pikendamisel peab kohtule olema teada, et pikendamine on psühhiaatri või muu pädeva arsti arvates vajalik. See kehtib ka olukorras, kus ekspertiisiakt esialgse õiguskaitse pikendamise vajadust hiljem kinnitab.⁴⁷

Seadus ei näe ette esialgse õiguskaitse algset kohaldamist üle nelja päeva. Kui juba ette on näha, et isikut peab kinni hoidma rohkem kui neli päeva, tuleks selleks õigustatud isikul esitada koos esialgse õiguskaitse avaldusega kohe ka põhiavaldus isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks või siis esitada see pärast esialgse õiguskaitse avalduse esitamist. Esialgse õiguskaitse **pikendamise avalduse esitamine peaks olema erandlik** ja põhjendatud eelkõige vaid juhul, kui põhimenetluse toiminguid ei jõuta piisavalt kiiresti teha.⁴⁸ Nt olukorras, kus psühhiaater leiab juba enne esialgse õiguskaitse pikendamist, et puudutatud isik vajab korralise menetluse raames kinnisesse asutusse tahtevastasele ravile paigutamist rohkem kui 40 päevaks, ei tule 40-päevast tähtaega ületava ravi kohaldamist eraldi pärast selle aja möödumist põhjendada. Asjaolude (isiku tervisliku seisundi) muutumise korral on kohtul võimalik kinnisesse asutusse paigutamine lõpetada või peatada (TsMS §-d 539 ja 540).⁴⁹

⁴⁴ RKTkm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 16.

⁴⁵ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 49.

⁴⁶ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 46.3.

⁴⁷ RKTkm 11.02.2017, [3-2-1-137-16](#), p 18.

⁴⁸ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 46.3.

⁴⁹ RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p 15.4.

TsMS § 534 lg 6 kohaselt võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras isiku kinnisesse asutusse paigutada ka kohtu määruseta, kui see on vältimatu isiku enda või avalikkuse kaitseks ja kohtu määruse saamine ei ole piisavalt kiiresti võimalik. Sel juhul tuleb esitada avaldus kohtu määruse saamiseks sellise arvestusega, et kohtul oleks võimalik avaldus lahendada hiljemalt 48 tunni jooksul alates isiku kinnisesse asutusse paigutamisest.

TsMS § 534 lg 1 järgi võib isiku esialgse õiguskaitse alusel kinnisesse asutusse paigutada vaid juhul, kui täidetud on **kõik** järgmised tingimused:

- 1) kinnisesse asutusse paigutamise tingimused on ilmselt täidetud;
- 2) viivitusega kaasneks oht isikule endale või kolmandatele isikutele;
- 3) on olemas piisavad dokumendid isiku tervisliku seisundi kohta.

Tsiviilkolleegiumi hinnangul on ka isiku esialgse õiguskaitse korras kinnisesse asutusse paigutamise eelduste sätestamisel arvesse võetud, et tegemist on ajutise meetmega ning kohtul on eelduste täidetuse **kontrollimiseks piiratud aeg**. Kohus peab kontrollima, kas esialgse õiguskaitse korras olukorra reguleerimine on isiku enda või teiste isikute huvide kaitseks viivitamatult vajalik, kas kinnisesse asutusse paigutamise eeldused on ilmselt täidetud ning kas isiku tervisliku seisundi kohta esitatud dokumendid on hinnangu andmiseks piisavad.⁵⁰

Esialgse õiguskaitse rakendamise **taotluse** isiku paigutamiseks nõusolekuta **hoolekandeasutusse** ööpäevaringset erihooldusteenust saama esitab isiku elukohajärgne valla- või linnavalitsus. Esialgse õiguskaitse rakendamise taotluse isiku paigutamiseks tema tahteta või tahte vastaselt psühhiaatriahaiglasse võib esitada ka PsAS § 13 lg-s 1 nimetatud isik (TsMS § 534 lg 2).

PsAS § 13 lg 1 kohaselt esitab esialgse õiguskaitse rakendamise **taotluse** isiku tahtest olenematu ravi kohaldamiseks ja isiku haigla **psühhiaatriaosakonda** paigutamiseks, samuti esialgse õiguskaitse tähtaja pikendamise taotluse isiku elukoha järgne valla- või linnavalitsus, isiku eestkostja või haigla pea- või ülemarst haigla tegevuskoha järgsele kohtule. Haigla pea- või ülemarsti äraolekul esitab taotluse haigla valvearst.⁵¹ Haigla ei pea avaldajana kohtule tõendama pea- või ülemarsti äraolekut ning äraoleku kestust taotluse esitamise ajal. Kuigi PsAS § 13 lg 1 näeb ette, et eelkõige peaks taotluse esitama pea- või ülemarst, tähendab valvearstile samasuguse pädevuse andmine, et taotluse põhjendatust on võimeline kontrollima ka valvearst. Seetõttu ei ole põhjust, miks peaks haigla kohtule põhjendama või tõendama pea- või ülemarsti äraolekut. Ravile saadetud isiku põhiõiguste kaitse huvides on, et kohus annaks võimalikult kiiresti hinnangu isiku paigutamise õiguspärasusele. Seetõttu ei ole taotluse esitamisega viivitamine põhjendatud, isegi kui 48 tunni pärast saaks taotluse valvearsti asemel esitada pea- või ülemarst.⁵²

Tsiviilkolleegiumi arvates **ei eelda** PsAS § 13 lg 1 ja TsMS § 534 lg 5 teine lause esialgse õiguskaitse pikendamise jaoks 40 päevani **uue taotluse esitamist**, vaid üksnes psühhiaatri täiendavat arvamust. Seega võib esialgse õiguskaitse kohaldamise taotluses paluda isiku tahtest olenematu ravi kohaldamist nelja päeva vältel ja ka esialgse õiguskaitse pikendamist 40 päevani. Sellise esialgse õiguskaitse pikendamise taotluse saab rahuldada siis, kui enne pikendamist esitatakse kohtule psühhiaatri või muu pädeva arsti hinnang esialgse õiguskaitse pikendamise vajalikkuse kohta. TsMS § 534 lg 5 mõte on, et esmalt rakendatakse esialgset

⁵⁰ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 20.

⁵¹ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 20.

⁵² RKTkm 15.05.2019, [2-19-548/33](#), p 14.

õiguskaitset neljaks päevaks, seejärel vaatab psühhiaater või muu pädev arst isiku üle ning annab hinnangu, kas esialgset õiguskaitset on vaja pikendada.⁵³

Haigla õigust esitada esialgse õiguskaitse pikendamise taotlus ei mõjuta ka PsAS § 13 lg 1¹. PsAS § 13 lg 1¹ järgi otsustab isiku tahtest olenematu ravi kohaldamise kauemaks kui esialgse õiguskaitse rakendamiseks (sh tahtest olenematu ravi tähtaja pikendamise ja lõpetamise) kohus isiku elukoha järgse valla- või linnavalitsuse või isiku eestkostja avalduse alusel, kui PsAS-st ei tulene teisiti. PsAS § 13 lg 1¹ ei reguleeri esialgse õiguskaitse pikendamist.⁵⁴

Riigikohus on mitmel korral juhtinud tähelepanu, et esialgse õiguskaitse pikkus kuni 40 päeva on **vastuolus esialgse õiguskaitse olemusega**. Esialgse õiguskaitse ülesanne on lahendada olukord esialgu ja seejärel alustada korralise menetlusega, hindamaks kõiki asjaolusid korrektselt. Võimalus kohaldada esialgset õiguskaitset kokkuvõttes 40 päeva jooksul võib olla raviks piisav tähtaeg, mis tähendab, et korralist menetlust ei järgne. Olukord, kus esialgsele õiguskaitsele korralist menetlust üldjuhul ei järgne, ei vasta seaduse mõttele ega ka sättele. Seadusest esialgsele õiguskaitsele tulenevaid erisusi peab saama kohaldada vaid siis, kui tegu on ka sisuliselt esialgse õiguskaitsega. Vastasel juhul võidakse neid regulatsioone kuritarvitada ja isikute põhiõigusi rikkuda.⁵⁵

Esialgse õiguskaitse esialgsust kinnitab ka see, et arstid on isiku psühhiaatriaiglasse tahtevastasele ravile paigutamisel pädevad esitama üksnes esialgse õiguskaitse kohaldamise avaldust, mitte aga korralise menetluse avaldust. Lähtudes eeldusest, et esialgsele õiguskaitsele järgneb põhimenetlus, on võimaldatud paigutada isik kinnisesse asutusse esialgse õiguskaitse korras TsMS § 537 lg-s 1 nimetatud eksperdiarvamusega isiku kohta (TsMS § 534 lg 1, § 537 lg 1 kuues lause ja lg 1²), jätta isik ja tema lähedased esialgu ära kuulamata (TsMS § 534 lg-d 3 ja 4) ja jätta isikule esindaja alguses määramata (TsMS § 535 lg 2 teine lause). Tsiviilkolleegium on esialgse õiguskaitse rakendamisel põhimenetlusena näinud tõsise probleemina esmajoones eksperdiarvamuse nõude puudumist isiku seisundi kohta, mis on Winterwerpi kriteeriumide järgi isiku ebaterve psüühika kindlakstegemiseks vähemalt eelduslikult vajalik.⁵⁶

Esialgset õiguskaitset ei saa kohaldada tagasiulatuvalt ega seadustada juba kohtulahendita toimunud võimalikku alusetut kinnipidamist. Kohtumääruseta toimunud kinnisesse asutusse paigutamise seaduslikkust saab kontrollida eelkõige PsAS § 11 lg 2 teise lause ja § 13 lg-te 2 ja 3 ning TsMS § 534 lg 6 nõuete täitmise kontrollimise teel halduskohtumenetluses.⁵⁷

1.6. ESINDAJA MÄÄRAMINE

Kohus määrab TsMS § 535 lg 1 kohaselt isikule kinnisesse asutusse paigutamise menetluses esindaja, kui see on isiku huvides vajalik ja kui isikut ei esinda juba teine tsiviilkohtumenetlusteovõimeline isik, kes ei pea vastama TsMS § 218 nõuetele. Isiku enda valitud esindaja olemasolu ei takista TsMS § 535 lg 1 teise lause järgi kohtul talle esindajat määrata, kui isiku enda määratud esindaja ei suuda kohtu arvates esindatava õigusi piisavalt kaitsta.⁵⁸ Ebakompetentse esindaja saab TsMS § 45 lg 2 alusel menetlusest kõrvaldada.

⁵³ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 21; RKTkm 11.02.2017, [3-2-1-137-16](#), p 18.

⁵⁴ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 22.

⁵⁵ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 66.3.

⁵⁶ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p-d 66.1–66.2.

⁵⁷ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 46.2.

⁵⁸ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 48.

TsMS § 535 eesmärk on puudutatud isikule kohtu poolt esindaja määramise kaudu tagada puudutatud isikule kinnisesse asutusse paigutamise menetluses efektiivsem (põhi)õiguste (mh vabadusõiguse ja kehalise puutumatus õiguse) kaitse. Kui riik võtab isikult tema enda või avalikes huvides vabaduse, peab see olema põhjendatud. Sellises menetluses võib isiku tahe olla piiratud. Näiteks ei pruugi ta oma hingelise ja tervisliku seisundi tõttu olla võimeline mõistma kõiki asjaolusid, millest nähtub, et teda ei tuleks kinnisesse asutusse paigutada. Lisaks võivad haigla töötajad või puudutatud isiku lähedased puudutatud isikuga manipuleerida.⁵⁹

Kui esialgse õiguskaitse kohaldamisel kuni neljaks päevaks võib isikule TsMS § 535 lg 2 kohaselt esindaja määramata jätta, siis lg 2 teise lause järgi ei ole see lubatud esialgse õiguskaitse rakendamise tähtaja pikendamisel või kui isik soovib esindajat esialgse õiguskaitse määramise peale kaebamiseks. Tsiviilkolleegium on selgitanud, et TsMS § 535 lg 2 esindaja määramise piiratus esialgse õiguskaitse kohaldamisel **ei ole põhiseadusega vastuolus**. Kolleegium rõhutas, et seda sätet tuleb kohaldada eeldusel, et esialgse õiguskaitse rakendamine tuleb tihti lahendada ülimalt kiiresti pärast taotluse esitamist ja esialgset õiguskaitset rakendatakse vaid ajutise meetmena, tagamaks korralise menetluse toimumine. Kui esialgne õiguskaitse muutub sisuliselt korraliseks menetluseks, tuleb isikule tagada esindaja TsMS § 535 lg 1 kohaselt.⁶⁰

TsMS § 535 lg 1 lauseosa „kui see [esindaja määramine] on isiku huvides vajalik“ ja lg 2 esimest lauset tuleb tõlgendada kitsendavalt. Põhjendused ei tohi olla formaalsed ja saavad põhineda vaid väga erandlikel asjaoludel.⁶¹

Korralises menetluses esindaja määramata jätmist ei õigusta asjaolu, et esindaja oli määratud esialgse õiguskaitse (pikendamise) menetluses. Sellise kohtu määratud esindaja esindusõigus lõpeb TsMS § 219 lg 4 esimese lause kohaselt menetlust (s.o esialgse õiguskaitse menetlust) lõpetava lahendi jõustumisel või menetluse muul viisil lõppemisega. Seega ei ulatu varasem esindusõigus korralisele menetlusele ning õige ei ole TsMS § 539¹ laiendav tõlgendamine selliselt, et varasema esindatuse tõttu pole esindaja määramine korralises menetluses vajalik.⁶²

Kuna puudutatud isiku seisund võib ravimise käigus kiiresti muutuda, tuleb nii esialgse õiguskaitse pikendamisel 40 päevani kui ka korralise menetluse puhul kontrollida, kas isiku kinnises asutuses tahtevastasel ravil viibimine on endiselt vajalik ja põhjendatud ning eeldused selleks täidetud. Kohtul tuleb mh kontrollida, kas senine ravi on olnud tulemuslik.⁶³ TsMS § 535 lg 3 kohaselt peab esindaja isikuga, kelle kinnisesse asutusse paigutamist menetletakse, isiklikult kohtuma ja ta ära kuulama kohtuniku juuresolekuta. See peab tagama, et kohtuni jõuaks igakülgne vajalik teave kohtuasja õigeks lahendamiseks. Ka esindaja peab oma ülesannetesse puudutatud isiku õiguste kaitsmisel suhtuma vastutustundlikult.⁶⁴

Samas ei pruugi TsMS § 535 lg-tes 1 ja 2 sätestatu rikkumine tuua igal juhul kaasa määramise tühistamise. Riigikohus leidis asjas, kus maakohus määras esindaja kolm päeva peale korralises menetluses tehtud lahendi tegemist, et kuna ringkonnakohus on kontrollinud puudutatud isiku esindaja vahendusel esitatud määruskaebuse väiteid ja leidnud, et PsAS § 11 lg-s 1 nimetatud eeldused on täidetud, olid puudutatud isiku õigused menetluses tagatud. Eelnevast ei tohi siiski teha järeldust, et maakohus võib jätta esindaja määramata või määrata tagantjärele lootuses, et

⁵⁹ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/25](#), p 15.

⁶⁰ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 49.

⁶¹ RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 15.2.

⁶² RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 15.3.

⁶³ RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p 13.

⁶⁴ RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 15.3.

ringkonnakohus vajaduse korral rikkumise kõrvaldab. Kohtute selline teguviis rikub potentsiaalselt isikute võimalust kaitsta oma põhiõigusi kõige tõhusamal viisil.⁶⁵

1.7. ISIKU ÄRAKUULAMINE

TsMS § 536 lg 1 järgi tuleb isik enne kinnisesse asutusse paigutamist isiklikult ära kuulata ja selgitada talle menetluse kulgu. Vajadusel kuulab kohus isiku ära isikule tavalises keskkonnas. Muus osas kohaldatakse piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja seadmise menetluses isikute ärakuulamise kohta sätestatud. TsMS § 536 lg 2² järgi tuleb isiku **ära kuulamata jätmist põhjendada**.

Tsiviilkolleegium on eestkostja seadmise menetluses isiku ära kuulamata jätmise kohta selgitanud, et TsMS § 524 lg-s 1 sätestatud üldreeglid, mille kohaselt tuleb isik isiklikult ära kuulata, teeb **erandi TsMS § 524 lg 5**. See säte võimaldab jätta isiku isiklikult ära kuulamata, kui ärakuulamisest võivad tema tervisele tuleneda kahjulikud tagajärjed või isik ei ole ilmselt võimeline oma tahet avaldama.⁶⁶ Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses sätestab isiku ärakuulamise nõudest **erandi ka TsMS § 539¹ lg 2**, mille esimese ja teise lause järgi ei ole kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja pikendamiseks või isiku korduvaks kinnisesse asutusse paigutamiseks vajalik isiku enda ärakuulamine, kui eelmisest ärakuulamisest ei ole möödunud rohkem kui üks aasta ja isiku tervislik seisund ei ole seda kajastavate dokumentide järgi muutunud.

Riigikohus on leidnud, et olukorras, kus isik on paigutatud kinnisesse asutusse esialgse õiguskaitse korras, on isiku kinnisesse asutusse paigutamine käsitatav samaväärsena tema korduva kinnisesse asutusse paigutamiseks või kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja pikendamiseks TsMS § 539¹ tähenduses. Kui isik on esialgse õiguskaitse kohaldamisel või kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja pikendamisel isiklikult ära kuulatud, ei ole vaja teda kinnisesse asutusse paigutamisel ära kuulata, kui ärakuulamisest on möödunud vähem kui üks aasta.⁶⁷ Eeltoodut ei mõjuta, kas esialgse õiguskaitse rakendamine, kinnisesse asutusse paigutamine ja tähtaja pikendamine lahendatakse sama numbriga tsiviilasjas või on kohus registreerinud avaldused erinevate tsiviilasjadena. Samuti ei mõjuta isiku ärakuulamise vajadust, kas asja on lahendanud sama või teine kohtunik. TsMS § 539¹ lg 2 ei näe ette, et isiku peab ära kuulama sama kohtunik. Tõlgendust, mille kohaselt võib erinevates menetlusetappides isiku ära kuulata erinev kohtunik, toetab ka asjaolu, et TsMS näeb ette võimaluse kohtunik vajadusel asendada (TsMS §-d 20, 23 jj). TsMS §-s 2 sätestatud menetlusökoonomia põhimõttega ei oleks kooskõlas järeldus, et TsMS § 536 ja § 539¹ lg 2 järgi on nõutav, et isiku korduv kinnisesse asutusse paigutamine eeldab, et isiku kuulab iga kord ära sama kohtunik.⁶⁸

1.8. TEISTE ISIKUTE ÄRAKUULAMINE

Teiste isikute ärakuulamist isiku kinnisesse asutusse paigutamise korralise menetluse puhul reguleerib TsMS § 536. TsMS § 536 lg 2 kohaselt peab kohus enne isiku kinnisesse asutusse paigutamist ära kuulama:

- valla- või linnavalitsuse esindaja;
- isiku abikaasa ja muud isikuga koos elavad pereliikmed;
- isiku eestkostja;

⁶⁵ RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 16.

⁶⁶ RKTkm 10.12.2014, [3-2-1-127-14](#), p 15.

⁶⁷ RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p 16.

⁶⁸ RKTkm 18.03.2015, [3-2-1-5-15](#), p 13.

- isiku nimetatud usaldusisiku;
- rehabilitatsioonimeeskonna liikmed;
- kinnise asutuse, kus isik viibib, juhi või tema määratud ametiisiku.

Isiku abikaasat ja muid isikuga koos elavad pereliikmeid ei pea TsMS § 536 lg 2¹ järgi ära kuulama: kui isik, kelle kinnisesse asutusse paigutamist menetletakse, on nende ärakuulamisele vastu; need isikud ise loobuvad endi ärakuulamisest; nende isikute ärakuulamine ei aita ilmselt kaasa asja lahendamisele; kohtul ei ole õnnestunud neid isikuid leida või nendega kontakti saada mõistlikest pingutustest sõltumata. Seega on ülevaate autori arvates kohtul TsMS § 536 lg-s 2¹ sätestatud õigus jätta muu isik ära kuulamata üksnes isiku abikaasa ja muude isikuga koos elavate pereliikmete puhul ning teised TsMS § 536 lg-s 2 nimetatud isikud tuleb kohtul nende olemasolul alati ära kuulata. Kohus peab TsMS § 536 lg 2² kohaselt **teiste isikute ära kuulamata jätmist määruses põhjendama**. Ülevaate autori hinnangul saab TsMS § 536 lg 2 p-s 1 nimetatud isikute puhul nende ärakuulamata jätmist põhjendada TsMS § 536 lg-s 2¹ sätestatud aluse esinemisega või nende isikute puudumisega ning muude TsMS § 536 lg-s 2 märgitud isikute puhul nende isikute puudumisega. TsMS § 536 lg 3 järgi kogub ja esitab valla- või linnavalitsus kohtule kohtu korraldusel isiku kinnise asutusse paigutamiseks vajalikud andmed.

TsMS § 534 lg 3 kohaselt ei ole esialgse õiguskaitsse rakendamiseks vajalik muude isikute ärakuulamine, kui kohus saab esialgse õiguskaitsse rakendamise vajalikkust piisavalt hinnata ka dokumentide põhjal. Muud isikud võib ära kuulata ka erinõude alusel tegutsev kohtunik. TsMS § 534 lg 4 järgi võib kohus muud isikud ära kuulata ka pärast esialgse õiguskaitsse rakendamist. Erinevalt isikust, kelle kinnisesse asutusse paigutamist taotletakse, ei tulene TsMS § 534 lg-st 5 muude isikute ärakuulamise kohustust ka esialgse õiguskaitsse pikendamise puhul.

Tsiviilkolleegium ei ole senises praktikas selgitanud teiste isikute ärakuulamisega seonduvat, mh nende ärakuulamata jätmise tagajärge. Ühest küljest tundub võimalik lähenemine, et muude isikute ära kuulamata jätmise on oluline menetlusõiguse normi rikkumine üksnes siis, kui muudest tõenditest ei tulene selgelt, et isiku kinnisesse asutusse paigutamise eeldused on täidetud. Sellise käsitluse puhul oleks võimalik kohtul muud isikud ära kuulata ka pärast isiku kinnisesse asutusse paigutamist (mh ringkonnakohtus, kui maakohus ei ole seda teinud, või asja uuel läbivaatamisel). Kuna kinnisesse asutusse paigutamisel piiratakse aga oluliselt isiku põhiõigusi ning ka muude isikute seisukohad tuleks välja selgitada enne isiku kinnisesse asutusse paigutamist, on ülevaate autori hinnangul võimalik ka tõlgendus, et olukorras, kus kohus rikub muude isikute ärakuulamise kohustust, ei ole võimalik seda rikkumist tagantjärele kõrvaldada ning isiku kinnisesse asutusse paigutamine on juba üksnes selle rikkumise tõttu õigusvastane.

1.9. EKSPERTIISI

Ekspertiisi tegemise kohustuse sätestab TsMS § 537 lg 1, mille esimese lause kohaselt võib isiku **kinnisesse asutusse paigutada üksnes juhul**, kui paigutamise eelduste kohta, muu hulgas isiku ohtlikkuse prognoosi kohta, on olemas **ekspertiarvamus**, mille koostanud ekspert on isiku isiklikult läbi vaadanud või teda küsitlenud. Kohus määrab ekspertiisi tegemise ülesande ühele eksperdile, välja arvatud komisjoni- või kompleksekspertriisi korral. Ekspertdiks võib olla üksnes psühhiaater, nakkushaige puhul pädev arst. TsMS § 537 lg-s 1 sätestatu ei kehti esialgse õiguskaitsse rakendamisel.

Kohus võib TsMS § 537 lg 1 viienda lausel kohaselt TsMS §-s 537 nimetatud ekspertiarvamusena **arvestada psühhiaatri arvamust**, kui selle arvamus andnud psühhiaater

on isiku isiklikult läbi vaadanud.⁶⁹ See lause sätestab seega erandi üldreeglist, mille järgi tuleks kohtul korralises kinnisesse asutusse paigutamise menetluses määrata ekspertiis, mille peaks korralise menetluse iseloomu ja võimalikku isiku põhiõiguste ulatuslikku piiramist arvestades tegema sõltumatu ekspert, kes ei ole isikuga varem kokku puutunud ega teda ravinud.⁷⁰

Siiski ei tähenda erand seda, et isiku läbivaadanud psühhiaatri arvamusele saaks esitada oluliselt väiksemaid nõudeid kui eksperdiarvamusele. TsMS § 537 lg 1 esimese lause järgsele eksperdiarvamusele kehtib mh TsMS § 301 lg 1 teine lause, mille kohaselt peab eksperdiarvamus sisaldama uuringute üksikasjalikku kirjeldust, uuringute tulemusel tehtud järeldusi ja põhjendatud vastuseid kohtu küsimustele. Korralises menetluses tehtud ekspertiisiaktis peavad olema esitatud selles sisalduvate järelduste põhjendused. Tsiiviilkolleegiumi arvates kehtivad eksperdiarvamusele esitatavad nõuded vähemalt põhilises osas ka TsMS § 537 lg 1 viienda lause alusel koostatud psühhiaatri arvamusele. Puudustega arvamusi peab kohus laskma psühhiaatril vähemalt täpsustada.⁷¹

TsMS § 537 lg 1 viienda lause mõte on, et enne isiku korralise menetluse raames kinnisesse asutusse tahtevastasele ravile paigutamist vaatab psühhiaater isiku üle ja annab hinnangu, kas tema kinnisesse asutusse tahtevastasele ravile paigutamine on endiselt vajalik või on senine ravi olnud tulemuslik. Seetõttu ei saa psühhiaatri arvamuses ainult tugineda raviloost võetud andmetele. Kui arvamusest ei nähtu, kas ja millal psühhiaater isiku läbi vaatas, tuleb kohtul kontrollida, kas arvamuse andnud psühhiaater on isiku isiklikult läbi vaadanud. Hagita menetluses kehtib uurimispõhimõte ning TsMS § 5 lg 3, § 477 lg-te 5 ja 7 järgi on kohtul asjaolude selgitamise ning tõendite kogumise kohustus. Kuigi VÕS § 769 esimese lause kohaselt peab tervishoiuteenuse osutaja patsiendile tervishoiuteenuse osutamise nõuetekohaselt dokumenteerima ja vastavaid dokumente säilitama, saab kohus TsMS § 229 lg 2 teisest lausest tulenevalt hagita menetluses tugineda nimetatud küsimuse lahendamisel ka muudele tõendusvahenditele, nt psühhiaatri kinnitusele, et ta on puudutatud isiku läbi vaadanud.⁷²

Lisaks on tsiiviilkolleegium selgitanud, et Riigikohtu **kriminaalkolleegiumi** praktikas sundravi kohaldamise kontekstis väljendatud ekspertiisi puudutavad **seisukohad**⁷³ kehtivad ekspertiisi kohta ka tsiiviilkohtumenetluses korralise kinnisesse asutusse paigutamise menetluse puhul ja olukordades, kus kohus on esialgse õiguskaitse pikendamise nime all kohaldanud puudutatud isiku tahtevastast hospitaliseerimist pikemaks ajaks kui neli päeva, kuigi erandlikku olukorda selleks ei esine.⁷⁴

Ekspertiisi tegeva **eksperdi ülesanne** on isiku diagnoosimine, temal esineva häire olemuse hindamine ning selle kirjeldamine, kuidas psüühikahäire konkreetse inimese käitumist mõjutab. Muuhulgas peavad ka korralise kinnisesse asutusse paigutamise menetluses ekspertiisiaktis olema esitatud selles sisalduvate järelduste põhjendused. Seejärel peab kohus isiku psühhiaatriahaiglasse tahtest olenematule ravile paigutamisel otsustama, kas eksperdi kirjeldatuga on täidetud seaduses sätestatud isiku psühhiaatriahaiglasse tahtevastasele ravile paigutamise eeldused. Ekspert peab sedastama, kas isikul esineb ravitav haigus ja kui mitte, siis millisel eesmärgil tuleb talle siiski ravimeid manustada: nt agressiivsuse kontrollimiseks või isikul esinevate somaatiliste sümptomite leevendamiseks.⁷⁵ Oluline on, et psühhiaatri arvamus

⁶⁹ RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p-d 15.1–15.2.

⁷⁰ RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 17.1.

⁷¹ RKTkm 14.10.2020, [2-20-2050/26](#), p 17.2.

⁷² RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p-d 15.1–15.2.

⁷³ RKKkm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p-d 34 ja 41.

⁷⁴ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 46.3.

⁷⁵ RKTkm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p 15.3; RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 19.

sisaldaks põhjendatud hinnanguid isiku kinnisesse asutusse paigutamise eelduste kohta ning ei oleks alust kahelda psühhiaatri objektiivsuses ja erapooletuses.⁷⁶

Kriminaalkolleegium on oma praktikas selgitanud, et ekspertiisiakt peab olema selge ja vastuoludeta. Selle järelduste kujunemine peab olema ekspertiisiakti põhjal jälgitav ning eksperdi väited peavad olema kohtule arusaadaval viisil põhjendatud. Psühhiaatriaekspertiisi puhul ei saa ekspertiisi tulemusi enamasti kvantitatiivselt mõõta ega numbriliselt väljendada. Seda enam on vajalik, et ekspertiisiaktis oleksid esitatud selles sisalduvate järelduste põhjendused. Kohtupsühhiaatriaekspertiisi arvamuses ei või piirduda üldise konstateeringuga isiku seisundi kohta, vaid tuleb põhjendada, milles üks või teine isikut puudutav asjaolu täpsemalt väljendub. Pelk senise elu ja haiguskulu kirjeldus ekspertiisiaktis ei võimalda mõista tehtud järelduste põhjuseid. Selleks tuleb esitada ka juba kirjeldatud faktilistele asjaoludele rajanev selgitus, kuidas on ekspert olemasoleva teabe põhjal tehtud järeldustele jõudnud. Kohus ei saa enda arvamuse põhjendamisel refereerida üksnes ekspertiisiakti.⁷⁷

Ohtlikkuse kohta peab ekspertiisiaktist nähtuma, miks ekspert leiab, et ekspertiisialune võib kujutada ohtu endale või teistele. Samuti tuleb põhjendada, miks ei ole ekspertiisialune suuteline oma käitumist kontrollima ega osalema menetlustoimingutes. Näiteks tuleb selgitada, kas see tuleneb temal esineva häire spetsiifikast, senisest käitumisest, somaatilistest probleemidest, ekspertiisi käigus väljendunud vms. Teisisõnu peab ekspert kirjeldama, millised isikul esinevad psüühikahäire ilmingud annavad eksperdi hinnangul alust arvata, et ekspertiisialuse võime maailma normipäraselt tajuda on tugevasti häirunud ja miks tingib see võimaliku ohu talle endale või teistele.⁷⁸

Isiku psühhiaatriaahaiglasse paigutamisel tuleb eksperdil põhjendada ka **ravi** kui meditsiinilise sekkumise **vajalikkust**. Kui ekspertiisialune ravi ei vaja, saab ekspert selgitada, millist sisulist kohtlemist ta tegelikult vajab (nt hooldusteenust) ja miks. Teisisõnu peab ekspert inimese seisundit hindama tervikuna, sidumata end konkreetse menetluse kaalutlustega. Eelöelduga tuleb arvestada ka menetlejal eksperdile esitatavate küsimuste formuleerimisel.⁷⁹

Nagu juba eespool rõhutatud, ei ole eksperdiarvamus isiku ohtlikkuse (ja raske psüühikahäire) kohta kohtule siduv, vaid üks tõenditest, mida kohus peab isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima ja hindama.⁸⁰ Kui eksperdiarvamus ei nähtu, millel asjatundja järeldus põhineb, võib kohus lasta vajadusel arvamusel täpsustada ja täiendavalt põhjendada.⁸¹ Eksperdiarvamus on teaduslikku liiki dokument, milles väljendub muu hulgas ohtlikkuse prognoos, kuid selle arvamuse hindamine tõendite hindamise käigus on kohtuniku juriidilise iseloomuga toiming. Nimetatu ei tähenda kohtuniku kohustust anda pädev hinnang isikule diagnoosi panemiseks. Kohtuniku kohustus on kõiki tõendeid hinnata, et otsustada isiku kinnisesse asutusse paigutamise küsimus. Seetõttu on kehtestatud ka nõue puudutatud isiku enda ja tema lähedaste isikute ning teatud ametiisikute ärakuulamiseks. Sama hindamiskohustus kehtib ka muu psühhiaatrilise abi ebapiisavusele viitava eksperdiarvamuse hindamisel.⁸² Ülevaate autori hinnangul on kohtul täiendavate küsimuste kaudu mh võimalik täpsustada eksperdi seisukohti, mis on esitatud meditsiinivaldkonna spetsiifilist terminoloogiat kasutades ning seetõttu raskemini jälgitavad või ebaselged.

⁷⁶ RRTKm 03.02.2020, [2-19-6222/30](#), p 15.4.

⁷⁷ RRTKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p-d 35–38.

⁷⁸ RRTKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 40.

⁷⁹ RRTKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 41.

⁸⁰ RRTKm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 14; RRTKm 10.10.2017, [3-2-1-81-07](#), p 11; RRTKm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 38.3; RRTKm 31.03.2017, [3-1-1-105-16](#), p 37.

⁸¹ RRTKm 13.02.2017, [3-2-1-151-16](#), p 15.

⁸² RRTKm 10.10.2017, [3-2-1-81-07](#), p 11.

1.10. RAVI KOHALDAMINE

Tahtest olenematu **psühhiaatriline ravi**, sh tahtevastane ravimite manustamine, on käsitatav tervishoiuteenusena, mida osutatakse **ainult haigla psühhiaatriaosakonnas**. Sotsiaalhoolekande seadusest ei tulene hoolekandeesutusele õigust osutada seal viibivale isikule tahtevastast ravi. SHS § 100 lg 2 p 4 järgi on ööpäevaringse erihooldusteenuse osutaja kohustatud lähtuvalt täisealise isiku vajadustest ja suunamisotsuses nimetatud teenuse saamise eesmärgist järgima tervishoiuteenuse osutaja poolt täisealisele isikule määratud raviskeemi. Seda kohustust saab täita üksnes meetoditega, mille kasutamisel isik ise vabatahtlikult ja teadlikult võtab talle määratud ravimeid. Sellele, et tahtest olenematut ravi osutatakse ka SHS § 105 alusel hoolekandeesutusse paigutatud isikute suhtes üksnes haigla psühhiaatriaosakonnas, viitab ka PsAS § 11 lg 5. Viidatud sätte kohaselt teeb SHS § 105 alusel hoolekandeesutusse paigutatud isiku tahtest olenematu ravi kohaldamiseks otsuse haigla psühhiaatriaosakonna psühhiaater isiku psühhiaatriaosakonda saabumisel viivitamata pärast isiku arstlikku läbivaatust. Sellest tuleneb, et ka SHS § 105 alusel hoolekandeesutusse paigutatud isik tuleb tahtevastase ravi kohaldamiseks toimetada haigla psühhiaatriaosakonda tahtest olenematule haiglaravile, mitte kohaldada tema suhtes tahtevastast ravi hoolekandeesutuses. Kui kohtu hinnangul on täidetud kinnisesse asutusse paigutamise eeldused ning isik vajab tahtest olenematut psühhiaatrilist abi, tuleb ta paigutada ravile haigla psühhiaatriaosakonda PsAS § 11 lg 1 alusel.⁸³

Isiku tahtest olenematu psühhiaatriline ravi, sh tahtevastane ravimite manustamine on käsitatav tervishoiuteenusena, mille osutamist reguleerib VÕS 41. peatükk. VÕS § 766 lg 3 esimese lause kohaselt võib üldjuhul osutada tervishoiuteenust üksnes patsiendi nõusolekul. VÕS § 766 lg 6 järgi ei ole seadusega sätestatud juhtudel ja ulatuses patsiendi ega tema seadusliku esindaja nõusolek tervishoiuteenuse osutamiseks vajalik. Seega peab tahtevastase ravi osutamise võimalus tulenema seadusest.⁸⁴

Ka psühhiaatrilist abi kui tervishoiuteenust osutatakse isikule PsAS § 3 lg 1 järgi vaba tahte alusel, st isiku soovil või teadval nõusolekul. Kui VÕS § 766 lg 4 järgi saab piiratud teovõimega patsiendi asemel nõusoleku avaldada ka tema seaduslik esindaja, siis PsAS § 3 lg 2 teise lause järgi **ei saa seaduslik esindaja** esindatava asemel **avaldada tahet psühhiaatrilise abi** osutamiseks. Seega on psühhiaatrilise ravi suhtes kehtestatud eriregulatsioon. Psüühikahäirega isiku ravi tema enda teadva nõusolekuta on PsAS § 3 lg 3 järgi lubatud ainult PsAS §-des 11 ja 17 sätestatud juhtudel. Ka vältimatut psühhiaatrilist abi saab psüühikahäirega isik PsAS § 10 lg 2 järgi vaba tahte avalduse alusel, välja arvatud PsAS § 11 lg-s 1 sätestatud juhtudel. PsAS § 11 näeb ette tahtest olenematu vältimatu psühhiaatrilise abi andmise tingimused ning PsAS § 17 reguleerib psühhiaatrilist sundravi. Tegemist on VÕS § 766 lg-s 6 sätestatud juhtudega, mille järgi ei ole seadusega sätestatud juhtudel ja ulatuses patsiendi ega tema seadusliku esindaja nõusolek tervishoiuteenuse osutamiseks vajalik.⁸⁵

Kuigi psühhiaatrilise abi seadus lähtub üldiselt loogikast, et kohus otsustab üksnes isiku ravile paigutamise, mitte ravi üle, reguleerivad PsAS § 11 lg 1 ja § 13 lg-d 1 ja 2 siiski isikule tahtest olenematu ravi kohaldamist kohtu loal, mitte ainuüksi isiku kinnipidamisest. Sarnasest loogikast (et kohus ei tegele ravi otsustamisega) lähtus tõenäoliselt ka TsMS § 533 lg 1 p 1 algne sõnastus, mille järgi otsustas kohus üksnes psüühiliselt haige isiku paigutamise tema tahte vastaselt psühhiaatriahaiglasse või hoolekandeesutusse koos vabaduse võtmisega. Viidatud sätet muudeti 1. jaanuarist 2007 selliselt, et kohus otsustab ka isikule haiglaravi kohaldamise.

⁸³ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p-d 18.3–18.4; RKKkm 28.05.2019, [1-10-8154/359](#), p 14.

⁸⁴ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p 18.1. RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p-d 53 ja 54.

⁸⁵ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p 18.2; RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#) p 53; vt ka RKHKo 17.04.2009, [3-3-1-16-09](#), p 15.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (966 SE) algne tekst seda muudatust ei sisaldanud, muudatust ei ole selgitatud ka Riigikogu veebilehelt kättesaadavates menetlusmaterjalides.⁸⁶ Riigikogu õiguskomisjoni Riigikohtule edastatud lisamaterjalist ilmnes, et säte lisati eelnõusse menetluse kestel Justiitsministeeriumi ettepanekul põhjendusega, et õiguskantsleri seisukohast lähtudes on vajalik sätte sõnastust laiendada selgemalt ka kohtu kontrollile isikule ravi kohaldamise (st mitte üksnes tema kinnisesse asutusse paigutamise) suhtes. Tsiviilkolleegium järeldas seadustest, et **kohus otsustab** lisaks isiku paigutamisele psühhiaatriaiglasse põhimõtteliselt ka seal **tahtevastaselts kohaldatava ravi** üle.⁸⁷

Samas ei tulene seadusest ühest vastust, millises ulatuses tuleb kohtul tahtevastase ravi otsustamisel määrata kindlaks toimingud, mh ravi, mida isikule kohaldatakse. TsMS § 538 lg 1 p 2 järgi märgib kohus isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrukses mh kinnisesse asutusse paigutamise abinõu kirjelduse. Tsiviilkolleegiumi hinnangul on piisav, kui **määruse resolutsioonist nähtub, kas ja millisesse kinnisesse asutusse** TsMS § 533 lg 1 mõttes isik paigutatakse, samuti see, **kas** lisaks paigutamisele **sanktsioneerib kohus ka tahtevastase ravi**.⁸⁸ See aga ei tähenda, et kohus ei võiks tahtevastase ravi osutamise viisi resolutsioonis täpsustada.⁸⁹

Ravi liiki ja ulatust ei pea kohus määrama kindlaks detailselt, kuid vähemasti peab isikule endale olema lahendist **arusaadav, kas talle võib** (ja millisel viisil) selle järgi tahtevastaselts **ravimeid manustada**. Avalduses kohaldada tahtevastast ravi tuleb märkida võimalikult täpselt, kas ja millist ravi isik eelduslikult vajab ning millist toimet soovitav ravi isikule eelduslikult avaldab. Kui isikule on juba ravimeid manustatud, tuleb need ja nende toime avalduses samuti välja tuua. Kui ravimite manustamist on alustatud juba enne isiku ärakuulamist kohtuniku poolt, aitab ravimist ja selle toimeviisist teadmine kohtul paremini hinnata ärakuulamise tulemusi. Samuti aitab vajalikust ravist teavitamine kohtul määrata kinnisesse asutusse paigutamise kestuse. Ravi üle otsustamine hõlmab ka isiku ravimitega ohjeldamise PsAS §-de 14–14⁴ järgi, vaatamata Terviseameti kontrollile. Juhul, kui kohtumäärus on ebaselge, ei ole selle alusel õigust tahtevastaselts ravida.⁹⁰ Psüühikahäirega isiku sundtoitmist saab samuti pidada isiku tahtevastase ravi (ja tervishoiuteenuse) mõistega hõlmatuks ning seda saab kohaldada samadel alustel isikule muu psühhiaatrilise ravi kohaldamisega.⁹¹

Tsiviilkolleegium jäi hilisemas kogu koosseisu lahendis korralise kinnisesse asutusse paigutamise menetluse puhul eespool viidatud seisukohtade juurde.⁹² Kogu koosseisu lahendis selgitati ravi osas lisaks, et TsMS § 538 lg 1 p-s 2 sätestatu kehtib ka määruste puhul, millega isik paigutatakse psühhiaatriaiglasse tahtevastase ravi saamiseks kuni neljaks päevaks esialgse õiguskaitse kohaldamise raames või esialgse õiguskaitse korras isiku psühhiaatriaiglasse tahtevastasele ravile paigutamise kuni 40 päevani pikendamise puhul. Küll aga märgiti, et **see, kui põhjalikult kohus määruse põhjendavas osas** peab kinnisesse asutusse paigutamise abinõu ravi (mh ravimite manustamise) osas kirjeldama, sõltub mh sellest, kas isik paigutatakse psühhiaatriaiglasse tahtevastase ravi kohaldamiseks kuni neljaks päevaks esialgse õiguskaitse kohaldamise raames, esialgse õiguskaitse pikendamise tõttu kuni 40 päevani või korralises menetluses. Esialgse õiguskaitse meetmete olemusest tulenevalt ei

⁸⁶ <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/22466144-5eec-3844-92fe-4548c0cb52fb/Tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20riigil%C3%B5ivuseaduse%20muutmise%20seadus>

⁸⁷ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 55.

⁸⁸ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 17; RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 56.

⁸⁹ RKTkm 24.04.2019, [2-18-5670/52](#), p 20.

⁹⁰ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 56. RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 19.

⁹¹ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 61.

⁹² RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 19.

pea kohus isiku esialgse õiguskaitse korras psühhiaatriahaiglasse tahtevastasele ravile paigutamisel kinnisesse asutusse paigutamise abinõu ravi (mh ravimite manustamise) osas korralise menetlusega samas ulatuses põhjendada.⁹³

Erinev põhjendamiskohustus tuleneb ka sellest, et eelduslikult on kohtul viidatud menetlustes erineval määral infot isiku tervisliku seisundi kohta. Kolleegium leiab, et mida pikemaks ajaks isik psühhiaatriahaiglasse tahtevastasele ravile paigutatakse, seda detailsemad andmed saadakse eelduslikult valdkonna ekspertidelt isiku psühhiaatriahaiglasse tahtevastase ravi kohaldamiseks paigutamise eelduste täidetuse kontrollimiseks ning ühtlasi ka ravi kohta kinnisesse asutusse paigutamise abinõu kirjeldamiseks. Esialgse õiguskaitse kohaldamisel kuni neljaks päevaks peavad olema olema piisavad dokumendid isiku tervisliku seisundi kohta (TsMS § 534 lg 1 p 2). Esialgse õiguskaitse pikendamisel 40 päevani peab see olema ilmselgelt vajalik ka psühhiaatri või muu pädeva arsti arvates (TsMS 534 lg 5 teine lause) ning korralise menetluse puhul peab ekspert eksperdiarvamuses olema esitanud seisukoha isiku psühhiaatriahaiglasse tahtevastasele ravile paigutamise eelduste (mh isiku ohtlikkuse prognoosi) kohta. Seejuures peab eksperdiarvamuse esitanud ekspert olema isiku isiklikult läbi vaadanud või teda küsitlenud (TsMS § 537 lg 1 esimene lause).⁹⁴

Nii isiku psühhiaatriahaiglasse tahtevastasele ravile paigutamisel esialgse õiguskaitse korras kuni neljaks päevaks kui ka esialgse õiguskaitse pikendamise ja korralise menetluse puhul peavad olema kohtule esitatud andmed isiku tervisliku seisundi kohta, mis võimaldavad kohtul kontrollida, kas vastava meetme kohaldamise eeldused on täidetud. Lisaks peavad isiku tervisliku seisundi andmed olema piisavad selleks, et kohus saaks täita lahendi põhjendamise kohustust (mh ravi osas). Seega olukorras, kus isiku tervisliku seisundi kohta esitatud andmed ei võimalda nimetatud kohustusi täita, tuleb kohtul koguda täpsustavaid andmeid puudutatud isiku tervisliku seisundi kohta ning paluda korralises kinnisesse asutusse paigutamise menetluses eksperdil oma seisukohti täpsustada ja põhjendada.⁹⁵

Kohtumääruses antud luba raviks ei anna arstidele siiski n.ö blankovolitust seda ravi isiku suhtes kasutada. Ravimisel kohalduvad vastavalt nii VÕS-i tervishoiuteenuse osutamise sätted kui ka PsAS-i sätted. Kinnisesse asutusse paigutamise menetluse kohtumääruses nimetatud ravi ei tähenda, et raviasutus ei peaks ega võiks kohaldada kohtu loata muid hädavajalikke raviviise, lähtudes VÕS-is, PsAS-is ja TsMS-is sätestatust.⁹⁶

Kinnisesse asutusse paigutamise menetluses tehtud maakohtu määruse seaduslikkust kontrolliv ringkonnakohus saab isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses kontrollida vaid, kas maakohtu määrus on selles ettenähtud ravi osas seaduslik. Kontroll ei hõlma tegelikult tehtud ravitoimingute põhjendatust ega seaduslikkust ega isikule kohaldatud ravi kvaliteeti ja sellest tingitud võimalikke negatiivseid tagajärgi. Tervishoiuteenuse osutamisega (sh kui see toimub lepinguga võrdsustatud võlasuhte alusel) tekitatud kahju hüvitamist saab nõuda tsiviilkohtumenetluses, kuid mitte hagita menetluses, vaid hakis tervishoiuteenuse osutaja vastu.⁹⁷

1.11. PAIGUTAMISE TÄHTAEG

TsMS § 538 lg 2 kohaselt ei või isikut paigutada kinnisesse asutusse kauemaks kui üheks aastaks määruse tegemisest arvates, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Seega on isiku

⁹³ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p-d 18 ja 20.

⁹⁴ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 21.

⁹⁵ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 21.

⁹⁶ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 57.

⁹⁷ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 58.

tahtevastase kinnisesse asutusse paigutamise kuni üheaastane tähtaeg seotud määruse tegemisega. Samas ei täpsusta see säte, kas kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja hulka arvatakse ka TsMS § 534 lg-s 5 ettenähtud esialgse õiguskaitse rakendamise tähtaeg. Esialgse õiguskaitse rakendamist reguleeriv TsMS § 534 ega muud sätted ei reguleeri esialgse õiguskaitse korras isiku kinnisesse asutusse paigutamise kohta tehtavat määrust täpsemalt. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise määruse sisu ja kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja näeb ette TsMS § 538.⁹⁸

Tsiviilkolleegium on leidnud, et olukorras, kus kohus on esmalt paigutanud isiku kinnisesse asutusse esialgse õiguskaitse korras TsMS § 534 alusel ning selle tähtaja möödumiseks ei ole kinnisesse asutusse paigutamise tingimused ära langenud, saab kohus paigutada isiku TsMS § 533 alusel kinnisesse asutusse TsMS § 538 lg 2 järgi **kuni üheks aastaks arvates ajast, mil kohus tegi esialgse õiguskaitse kohaldamise määruse**. See kehtib ka juhul, kui kohus on menetlenud esialgse õiguskaitse kohaldamist ja isiku kinnisesse asutusse paigutamist erinevate tsiviilasjadena.⁹⁹ Juhul, kui isiku kinnisesse asutusse paigutamine piirdub üksnes esialgse õiguskaitse rakendamisega ja vahetult pärast TsMS § 534 lg-s 5 nimetatud tähtaja möödumist ei ole alust paigutada isikut kinnisesse asutusse TsMS § 533 alusel, kuid see vajadus tekib hiljem, tuleb isiku kinnisesse asutusse paigutamise tähtaega hakata TsMS § 538 lg 2 mõtte järgi lugema alates uuest esialgse õiguskaitse kohaldamise määrusest. Kui esialgset õiguskaitset ei ole kohaldatud, arvutatakse kinnisesse asutusse paigutamise tähtaega alates isiku korralise menetluse raames kinnisesse asutusse paigutamise määruse tegemisest.¹⁰⁰

1.12. KINNISESSE ASUTUSSE PAIGUTAMISE PEATAMINE

TsMS § 540 lg 1 kohaselt võib kohus isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrusega kuni üheks aastaks isiku enda või tema eestkostja või tema elukoha järgse valla- või linnavalitsuse taotlusel või omal algatusel peatada. Peatamisega võib siduda tingimusi ja kohustusi. Tsiviilkolleegiumi hinnangul **saab peatamise määrata siis**, kui kinnisesse asutusse paigutamise eeldused on iseenesest täidetud, kuid konkreetse isiku tervislikku seisundit arvestades oleks võimalik tema vabadusse jätmine kohtuliku kontrolli all.¹⁰¹ Teisisõnu peatamise kohaldamine ei tähenda, et isiku kinnisesse asutusse paigutamise eeldused ei ole täidetud. Vastasel korral ei oleks võimalik peatamist praktikas rakendada. Kui on tuvastatud isiku ohtlikkus, kuid samas on leitud, et isiku ohtlikkuse prognoos ei tingi kohe vabaduse võtmist kinnisesse asutusse paigutamise teel, on võimalik kohaldada TsMS § 540 lg 1 ning kinnisesse asutusse paigutamine peatada. Tuleb arvestada, et TsMS § 540 lg 1 rakendamiseks peab isiku ohtlikkuse aste olema üldjuhul mõnevõrra madalam, kui sel juhul, mil ta tuleb vältimatult paigutada kinnisesse asutusse.¹⁰² TsMS § 540 lg 1 eesmärk on võimaldada kohtutel kohaldada isiku õigusi oluliselt vähem piiravat alternatiivi isiku kinnisesse asutusse paigutamisele või tema sealt vabastamata jätmisele.¹⁰³

Erinevalt kriminaalkohtumenetlusest, kus kohtul on võimalik määrata psühhiaatriline sundravi statsionaarse ravi asemel ambulatoorsena, on kohtu võimalused isiku kinnisesse asutusse paigutamisel piiratumad. Samas võib kinnisesse asutusse paigutamise avalduse eesmärkide saavutamiseks piisata tegelikkuses ka sellest, kui isikule seatakse tingimused ja kohustused, mis distsiplineerivad teda oma raviga tegelema ja paremini käituma ning mille täitmisel ei

⁹⁸ RKTkm 04.10.2016, [3-2-1-73-16](#), p 13.

⁹⁹ Kolleegium on võimalust lahendada esialgse õiguskaitse rakendamist ja kinnisesse asutusse paigutamist erinevate tsiviilasjadena möönud tsiviilasjas [3-2-1-5-15](#), RKTkm 18.03.2015.

¹⁰⁰ RKTkm 04.10.2016, [3-2-1-73-16](#), p 13.

¹⁰¹ RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 19.

¹⁰² RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p-d 20–20.4.

¹⁰³ RKTkm 20.03.2019, [2-16-10435/138](#), p 19.

kujuta ta endast ohtu iseendale ega teistele. Tulenevalt kinnisesse asutusse paigutamise *ultima ratio* iseloomust ja vajadusest kohaldada võimalusel isiku õigusi vähem piiravat meetet, peab kohtul olema võimalik kohaldada isiku suhtes tingimusi ja kohustusi, mille täitmisel ei võeta temalt vabadust kinnisesse asutusse paigutamise teel, juba kinnisesse asutusse paigutamise üle otsustamisel. Menetluslikult on kohtul võimalik sama määrusega otsustada isiku kinnisesse asutusse paigutamine ning ühtlasi kinnisesse asutusse paigutamine TsMS § 540 lg 1 alusel peatada, sidudes peatamisega tingimusi ja kohustusi. Kui isik talle seatud tingimusi või kohustusi ei täida, on kohtul õigus peatamine TsMS § 540 lg 2 alusel tühistada.¹⁰⁴

1.13. MÄÄRUSE TEATAVAKSTEGEMINE JA JÕUSTUMINE

TsMS § 541 lg 3 kohaselt jõustub kinnisesse asutusse paigutamise määrus ja kuulub täitmisele, kui selle peale ei saa enam edasi kaevata või kui määruskaebus jäetakse jõustunud lahendiga rahuldamata või läbi vaatamata. Kohus võib tunnistada määruse täitmisele kuuluvaks määruse kättetoimetamisega isikule endale või tema esindajale või tema eestkostjale või edastamisega tema elukoha järgsele valla- või linnavalitsusele (TsMS § 541 lg 4). Need sätted reguleerivad lõpliku määruse täidetavust üksnes isiku kinnisesse asutusse paigutamise **korralises menetluses**.¹⁰⁵

Esialgse õiguskaitse kohaldamise määrust tuleb viivitamatult täita. TsMS § 477¹ lg 2 teise lause järgi kohaldatakse esialgsele õiguskaitsele hagi tagamise kohta sätestatud, kui seadusest ei tulene teisiti. TsMS § 384 lg 1 kohaselt lahendab kohus hagi tagamise avalduse põhjendatud määrusega hiljemalt avalduse esitamise päevale järgneval tööpäeval. TsMS § 467 lg 5 kohaselt kuulub kohtumäärus viivitamatule täitmisele, kui seadusest ei tulene teisiti. Seega tuleb esialgse õiguskaitse korras isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrust täita viivitamatult.¹⁰⁶

Eelnevast ei tulene siiski, et puudutatud isikule ei peaks esialgse õiguskaitse kohaldamise määrust kätte toimetama. TsMS § 541 lg 1 esimese lause kohaselt toimetab kohus kinnisesse asutusse paigutamise ja seda peatava või selle lõpetava määruse, muu hulgas esialgse õiguskaitse kohaldamise määruse, samuti kinnisesse asutusse paigutamisest keeldumise määruse kätte isikule endale, tema esindajale menetluses ja eestkostjale. TsMS § 306 lg 2 kohaselt peab menetlusdokumendi üleandmine kättetoimetamise puhul toimuma seaduses sätestatud vormis ning olema ettenähtud vormis dokumenteeritud. TsMS § 541 lg 1 esimese lause järgi tuleb esialgse õiguskaitse kohaldamise määrus isikule kätte toimetada. Küll aga ei ole kättetoimetamisega seotud määruse täidetavus. Lisaks võib TsMS §-de 306 jj nõuetele vastav kättetoimetamine toimuda ka hiljem, sh siis, kui isik kinnisest asutusest vabastatakse. Kohus võib määruse kätte toimetada kinnise asutuse vahendusel, järgides TsMS §-s 315 sätestatud.¹⁰⁷

TsMS § 541 lg 1 teise lause kohaselt ei pea määruse põhjendust isikule endale teatavaks tegema, kui isik ei ole ilmselt võimeline seda mõistma või kui see võib tekitada olulist kahju tema tervisele. Seda, kas esineb üks eelviidatud olukordadest, saab hinnata isik, kes kohtumääruse kinnises asutuses kätte toimetab. Kohus võib määruse resolutsioonis piirduda üksnes viitega TsMS § 541 lg-le 1 ning tsiteerida eelviidatud sätte teist lauset. Kinnisesse asutusse paigutamise asjades võib puudutatud isiku tervislik seisund kiiresti muutuda. Seetõttu

¹⁰⁴ RKTkm 14.02.2018, [2-15-3662/92](#), p 15.6.

¹⁰⁵ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 13.

¹⁰⁶ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 13.

¹⁰⁷ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 15.

on kohtul võimatu anda eelnevat hinnangut sellele, kas ja millises osas on isik võimeline mõistma kohtumäärust või kas see võib tekitada olulist kahju tema tervisele.¹⁰⁸

1.14. MÄÄRUSKAEBUSE ESITAMINE

Määruskaebuse esitamist reguleerib TsMS § 543.¹⁰⁹ TsMS § 543 lg 1 järgi saavad kinnisesse asutusse paigutamise määruse, paigutamisest keeldumise määruse, paigutamise lõpetamise määruse ja lõpetamisest keeldumise määruse peale esitada määruskaebuse isik, kelle suhtes on abinõusid rakendatud, ning TsMS § 536 lg-s 2 nimetatud isikud ja valla- või linnavalitsus, samuti kinnise asutuse juht. TsMS § 543 lg 2 esimese lause kohaselt saavad sama paragrahvi esimeses lõikes nimetatud isikud esitada määruskaebuse esialgse õiguskaitse rakendamise määruse peale. Sama lõike teise lause kohaselt saab määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu määruse peale edasi kaevata Riigikohtule.

Isik, kelle suhtes on abinõusid rakendatud, võib TsMS § 543 lg 3 järgi esitada määruskaebuse **abinõude rakendamise lõpetamisest sõltumata**, mh tuvastamaks kinnisesse asutusse paigutamise ebaseaduslikkust. Sellisel juhul võib isik nõuda selle asjaolu tuvastamist, et kinnisesse asutusse paigutamise eeldused puudusid. Sellise nõude rahuldamine võib anda aluse kahju hüvitamise nõude esitamiseks.¹¹⁰

Tsiviilkolleegium on selgitanud, et kinnisesse asutusse paigutamise menetluses saab kohus kontrollida, kas määrus on ettenähtud ravi osas seaduslik.¹¹¹ Kohus otsustab lisaks isiku paigutamisele kinnisesse asutusse ka seal tahtevastasel kohaldatava ravi üle.¹¹² Sellest tulenevalt saab isik, kes on tahtest olenematu ravi kohaldamiseks psühhiaatriaiaiglasse paigutatud, TsMS § 543 lg 3 (varasemas redaktsioonis TsMS § 543 teine lause) alusel esitada määruskaebuse ka siis, kui abinõude rakendamine on lõpetatud ja ta soovib, et kohus tuvastaks, et määrus on ravimite manustamise kohta märgitu osas ebaseaduslik.¹¹³ Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses hakkab määruskaebuse esitamise tähtaeg, sõltumata määruse kättetoimetamisest isiku esindajale isiku enda jaoks kulgema talle määruse kättetoimetamise ajast arvates.¹¹⁴

Muud isikud ei saa isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrust **vaidlustada**, kui isiku kinnisesse asutusse paigutamine oli määruskaebuse esitamise ajaks lõppenud. Selliselt tagatakse laiale isikute ringile võimalus taotleda kaebuse esitamise teel isiku kinnisest asutusest vabastamist, kuid pärast vabastamist saab kohtulahendi alusel toimunud kinnisesse asutusse paigutamise ebaseaduslikkust hinnata üksnes isiku enda (mh esindaja vahendusel) esitatud määruskaebuse (või avalduse) alusel. Tsiviilkolleegiumi arvates ei takista see siiski isiku lähedase määruskaebuse lahendamist, mis oli esitatud juba enne isiku vabastamist, kuid isiku vabastamise ajaks lahendamata.¹¹⁵

¹⁰⁸ RKTkm 30.04.2019, [2-18-17167/38](#), p 16.

¹⁰⁹ Sätet muudeti 29.03.2019. Seletuskirja kohaselt tingis muutmise see, et hagita asjades oli esialgse õiguskaitse määruste peale edasikaebamise õigus ebaseelge. Üldjuhul ei ole kahekordne kaebeõigus vajalik, kuid on vaja tagada kahekordne kaebeõigus äärmiselt piiravate meetmete kohaldamisel, eelkõige isiku kinnisesse asutusse paigutamisel. Seetõttu täiendati TsMS § 543, mille järgi on Riigikohtusse kaebamise õigus tagatud ka esialgse õiguskaitse rakendamise määruse kohta tehtud määruskaebuse peale. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 759 SE, <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3d9648e0-4921-4cba-a864-33103d1e3840>.

¹¹⁰ RKTkm 03.10.2007, [3-2-1-83-07](#), p 11.

¹¹¹ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 58.

¹¹² RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 55.

¹¹³ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 14.

¹¹⁴ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 15; RKTkm 06.03.2012, [3-2-1-15-12](#), p 19.

¹¹⁵ RKTkm 19.02.2014, [3-2-1-155-13](#), p 17.

TsMS § 543 lg 2 sätestab esialgse õiguskaitse menetluses maakohtu määruse peale esitatud määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu lahendi edasikaebamise võimaluse Riigikohtule. TsMS § 543 ei reguleeri korralises menetluses tehtud maakohtu määruse peale esitatud määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu lahendi edasikaebamise võimalust. Tsiviilkolleegiumi arvates tuleneb edasikaebeõigus TsMS § 696 lg 3 esimesest lausest, mille kohaselt võib hagita menetluses maakohtu menetlust lõpetava määruse peale esitatud määruskaebuse kohta tehtud ringkonnakohtu määruse peale esitada määruskaebuse isik, kelle õigust on määrusega kitsendatud, kui seaduses ei ole ette nähtud teisiti. Isiku paigutamine kinnisesse asutusse on vaieldamatult isiku õiguste kitsendamine ning seaduses ei ole ette nähtud piirangut Riigikohtusse edasikaebamiseks.¹¹⁶

TsMS § 543 järgi on puudutatud isiku nimel määruskaebuse esitamise õigus ka tema esindajal. Puudutatud isiku põhiõigusi arvestades tuleb TsMS § 543 koostoimes TsMS § 535 lg-tega 1 ja 2 tõlgendada selliselt, et kohtu määratud esindajal on õigus puudutatud isikut esindada ka vastu puudutatud isiku tahet ja olukorras, kus puudutatud isik ei ole võimeline oma tahet väljendama.¹¹⁷

TsMS § 543 lg-te 1 ja 2 järgi koosmõjus § 536 lg 2 p-ga 4 saab **kinnise asutuse juht** esitada kinnisesse asutusse paigutamise määruse peale määruskaebuse nii juhul, kui kinnise asutuse juht on maakohtu menetluses ära kuulatud (s.o eelkõige juhul, kui isik on juba paigutatud kinnisesse asutusse ja kinnise asutuse juht on juba teada ning otsustatakse isiku kinnisesse asutusse paigutamise tähtaja pikendamise üle (TsMS § 539¹)), kui ka juhul, kui kinnise asutuse juht ei ole maakohtu menetluses osalenud (s.o juhul, kui tegemist on isiku esmakordse kinnisesse asutusse paigutamisega, mistõttu ei ole maakohtu menetluse ajal veel teada, kas ja millisesse kinnisesse asutusse isik paigutatakse). Asjaolu, et isiku kinnisesse asutusse paigutamise määruses ei märgita, millisesse kinnisesse asutusse isik paigutatakse, ei tähenda, et kinnise asutuse juhil ei oleks TsMS §-s 543 sätestatud kaebeõigust. TsMS § 543 lg-tes 1 ja 2 sätestatud tuleb mõista nii, et selle kinnise asutuse juhil, kuhu isik Sotsiaalkindlustusameti suunamisotsusega suunatakse, on õigus esitada isiku kinnisesse asutusse paigutamise määruse peale määruskaebus.¹¹⁸

¹¹⁶ RKTkm 03.10.2007, [3-2-1-83-07](#), p 11.

¹¹⁷ RKTkm 19.12.2018, [2-18-11917/26](#), p 15.

¹¹⁸ RKTkm 10.02.2016, [3-2-1-166-15](#), p 15.

KOKKUVÕTE

Isiku vabadust saab piirata üksnes ranges kooskõlas seadusega, lähtudes põhiseaduses ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis ettenähtud põhimõtetest, seejuures tuleb isikult vabaduse võtmise aluseid seaduses mõista pigem kitsendavalt.

Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse ese on kontrollida, kas isiku suhtes on vaja kohaldada kinnisesse asutusse paigutamise abinõu, mh nii vabaduse võtmise kui ka ravi osas. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse ese ei ole kohtu loata toimunud vabaduse võtmise ega selle käigus ohjeldusmeetmete rakendamise või tahtevastase ravi kontroll. Samuti ei kontrollita kinnisesse asutusse paigutamise menetluses tegelikult tehtud ravitoimingute põhjendatust ega seaduslikkust ega isikule kohaldatud ravi kvaliteeti ja sellest tingitud võimalikke negatiivseid tagajärgi. Kohtulahendita toimunud riigipoolse kinnipidamise ja tahtevastasel ravi toimumise või ohjeldusmeetmete haldustoimingute õiguspärasuse saab isik avalik-õiguslikust suhtest tulenevalt vaidlustada halduskohtumenetluses. Tervishoiuteenuse osutamisega tekitatud kahju hüvitamist saab nõuda hagimenetluses.

Isiku kinnisesse asutusse paigutamise alused on sätestatud SHS §-s 105 (hoolekandeaustus) ja PsAS §-s 11 (psühhiaatria haiglas). Kuna mõlemas seaduses on sarnased alused, saab mõlemal juhul lähtuda ka teise juhtumi kohta kujunenud kohtupraktikast. Kuigi SHS § 105 lg-s 1 ja PsAS § 11 lg-s 1 sätestatud eeldused isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks on sarnased, on nende asutuste ja seal osutatavate teenuste iseloom erinev. Hoolekandeaustus on sotsiaalteenust osutav asutus. Tahtest olenematu psühhiaatriline ravi on tervishoiuteenus, mida osutatakse ainult haigla psühhiaatriaosakonnas. Sotsiaalhoolekande seadusest ei tulene hoolekandeaustusle õigust osutada seal viibivale isikule tahtevastast ravi. Kui kohtu hinnangul on täidetud kinnisesse asutusse paigutamise eeldused ning isik vajab tahtest olenematut psühhiaatrilist abi, tuleb ta paigutada ravile haigla psühhiaatriaosakonda PsAS § 11 lg 1 alusel.

Psüühikahäire olemasolu ei saa põhjendada ainult isiku koostööst keeldumisega. Isikul ei ole koostöökohustust talle psüühikahäire diagnoosi panemiseks ja ta ei pea tõendama endal psüühikahäire puudumist ning kõik kahtlused tuleb lugeda isiku kasuks, st lugeda, et psüühikahäiret ei ole tuvastatud.

Kuna kinnisesse asutusse paigutamisel piiratakse oluliselt isiku põhiõigusi, eeldab paigutamine, et isik võib olla tegelikult ohtlik endale või teistele. Ainuüksi isikule pandud psühhiaatriline diagnoos ei tähenda veel isiku ohtlikkust kinnisesse asutusse paigutamise eeldusena. Isiku ohtlikkust enda või teiste elule, tervisele või julgeolekule tuleb hinnata kõrgendatud standardite kohaselt. Ohtlikkust ei saa põhjendada üldise isiku käitumist iseloomustava omadusena. Ohtlikkust tuleb analüüsida igal konkreetsel juhtumil eraldi ning tuvastada ohtlikkus lähituleviku mõttes väga piiratud ajalise distantsiga. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse puhul on ohtlikkuse sisustamisel asjakohane arvestada ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi praktikaga sundravi kohaldamisel.

Kohus ei saa enda arvamuse põhjendamisel tugineda üksnes eksperdiarvamusele, vaid peab seda koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima ja hindama. Kui eksperdiarvamusest ei nähtu, millel asjatundja järeldus põhineb, võib kohus lasta vajadusel arvamust täpsustada ja täiendavalt põhjendada.

Isiku kinnisesse asutusse paigutamine on *ultima ratio* vahend, mistõttu on see põhjendatud vaid juhul, kui muud abinõud on osutunud ebapiisavaks või ei ole nende kasutamine võimalik. Kohtulahendis peab olema põhjendatud, miks ei ole isiku ohtlikkust endale või teistele võimalik vältida muul viisil kui kinnisesse asutusse paigutamise teel. Seejuures eeldab muude abinõude kasutamise võimatus, et neid ei ole võimalik kasutada isikust endast tulenevate põhjuste tõttu.

TsMS § 534 lg 5 kohaselt võib esialgset õiguskaitsset rakendada kuni neli päeva alates isiku kinnisesse asutusse paigutamisest. Seadus ei näe ette esialgse õiguskaitsse algset kohaldamist üle nelja päeva. Kui juba ette on näha, et isikut peab kinni hoidma rohkem kui neli päeva, tuleks selleks õigustatud isikul esitada koos esialgse õiguskaitsse avaldusega kohe ka põhiavaldu isiku kinnisesse asutusse paigutamiseks või siis esitada see pärast esialgse õiguskaitsse avalduse esitamist. Esialgse õiguskaitsse pikendamise avalduse esitamine peaks olema erandlik ja põhjendatud eelkõige vaid juhul, kui põhimenetluse toiminguid ei jõuta piisavalt kiiresti teha.

Riigikohus on mitmel korral juhtinud tähelepanu, et esialgse õiguskaitsse pikkus kuni 40 päeva on vastuolus esialgse õiguskaitsse olemusega. Esialgse õiguskaitsse ülesanne on lahendada olukord esialgu ja seejärel alustada korralise menetlusega, hindamaks kõiki asjaolusid korrektselt. Võimalus kohaldada esialgset õiguskaitsset kokkuvõttes 40 päeva jooksul võib olla raviks piisav tähtaeg, mis tähendab, et korralist menetlust ei järgne. Olukord, kus esialgsele õiguskaitssele korralist menetlust üldjuhul ei järgne, ei vasta seaduse mõttele ega ka sättele.

Kohus otsustab lisaks isiku paigutamisele psühhiaatriaaiasse ka seal tahtevastast kohaldatava ravi üle. Määruse resolutsioonist peab nähtuma, kas ja millisesse kinnisesse asutusse TsMS § 533 lg 1 mõttes isik paigutatakse, samuti see, kas lisaks paigutamisele sanktsioneerib kohus ka tahtevastase ravi. Ravi liiki ja ulatust ei pea kohus määrama kindlaks detailselt, kuid vähemasti peab isikule endale olema lahendist arusaadav, kas talle võib (ja millisel viisil) selle järgi tahtevastast ravimeid manustada. See kehtib nii esialgse õiguskaitsse kohaldamise raames kui ka korralises menetluses.

See, kui põhjalikult kohus määruse põhjendavas osas peab kinnisesse asutusse paigutamise abinõu ravi (mh ravimite manustamise) osas kirjeldama, sõltub sellest, kas isik paigutatakse psühhiaatriaaiasse tahtevastase ravi kohaldamiseks kuni neljaks päevaks esialgse õiguskaitsse kohaldamise raames, esialgse õiguskaitsse pikendamise tõttu kuni 40 päevani või korralises menetluses.

TsMS § 538 lg 2 kohaselt ei või isikut paigutada kinnisesse asutusse kauemaks kui üheks aastaks määruse tegemisest arvates, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Olukorras, kus kohus on esmalt paigutanud isiku kinnisesse asutusse esialgse õiguskaitsse korras TsMS § 534 alusel ning selle tähtaja möödumiseks ei ole kinnisesse asutusse paigutamise tingimused ära langenud, saab kohus paigutada isiku TsMS § 533 alusel kinnisesse asutusse TsMS § 538 lg 2 järgi kuni üheks aastaks arvates ajast, mil kohus tegi esialgse õiguskaitsse kohaldamise määruse. See kehtib ka juhul, kui kohus on menetlenud esialgse õiguskaitsse kohaldamist ja isiku kinnisesse asutusse paigutamist erinevate tsiviilasjadena.

Kohus saab kinnisesse asutusse paigutamise peatada, kui kinnisesse asutusse paigutamise eeldused on iseenesest täidetud, kuid konkreetse isiku tervislikku seisundit arvestades oleks võimalik tema vabadusse jätmise kohtuliku kontrolli all. TsMS § 540 lg 1 rakendamiseks peab isiku ohtlikkuse aste olema üldjuhul mõnevõrra madalam, kui sel juhul, mil ta tuleb vältimatult paigutada kinnisesse asutusse. Menetluslikult on kohtul võimalik sama määrusega otsustada isiku kinnisesse asutusse paigutamine ning ühtlasi kinnisesse asutusse paigutamine TsMS § 540 lg 1 alusel peatada, sidudes peatamisega tingimusi ja kohustusi.

TsMS § 541 lg 3 ja 4 reguleerivad lõpliku määruse täidetavust üksnes isiku kinnisesse asutusse paigutamise korralises menetluses. Esialgse õiguskaitsse korras isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrus kuulub täitmisele viivitamatult. Isik, kelle suhtes on abinõusid rakendatud, võib TsMS § 543 lg 3 järgi esitada määruskaebuse sõltumata abinõude rakendamise lõpetamisest, mh tuvastamaks kinnisesse asutusse paigutamise ebaseaduslikkust. Muud isikud ei saa isiku kinnisesse asutusse paigutamise määrust vaidlustada, kui isiku kinnisesse asutusse paigutamine oli määruskaebuse esitamise ajaks lõppenud.